

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

NERMİN ERGENEKON

DOĞU SİNEMASI

*Hayatın
film olduğu
yer...*

Kaynak Yayınları No: 945

Yayıncı Sertifika No: 42150

ISBN: 978-605-80708-7-5

1. Basım: Nisan 2019

Genel Yayın Yönetmeni

Tunca Arslan

Editör

Eylül Yaran

Sayfa Tasarımı

Fatma Özbek

Baskı ve Cilt

Murat Yalçinkaya - Assum Basım ve Mücellit

Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi B/Blok 315 Zeytinburnu/İst.

Tel: 0212 613 00 01

Sertifika No: 42010

© Bu kitabın yayın hakları Görev Kitap ve Yayıncılık Ticaret Limited Şirketi'nindir.

Eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

GÖREV KİTAP VE YAYINCILIK TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ

Kuloğlu Mah. Gazeteci Erol Dernek Sok. Erman Han No:5 /10 34433 Beyoğlu/İst.

www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com

Tel: 0212 252 21 56-99 Faks: 0212 249 28 92

NERMİN ERGENEKON, Erzurum'da doğdu. İlk, orta ve öğretmen okulu öğrenimini aynı kentte tamamladı. Altı yıl öğretmenlik hizmetinden sonra gazetecilik mesleğini seçti. Ulusal, bölgesel, yerel gazete ve dergilerde uzun yıllar çalıştı, yazarlık yaptı

1989-1994 yılları arasında, Mersin Büyükşehir Belediyesi'nde, sosyal-kültürel hizmetler

daire başkanlığı görevinde bulundu.

Oxford, Tokyo, Kyoto gibi dünya kentlerinde, yerel yönetim incelemeleri yaparak seri yazılar kaleme aldı.

2016'da Mersin Gazeteciler Cemiyeti tarafından "Korkusuz, Yılma-yan Kadın Gazeteci Ödülü"ne değer görüldü.

Doğu Sineması, yazarın ilk öykü kitabıdır.

DOĞU SİNEMASI

NERMİN ERGENEKON

*hayatın
film olduğu
yer...*

İÇİNDEKİLER

DOĞU SİNEMASI	9
KAR YOLCULARI	33

DOĞU SİNEMASI

*Maksim Gorki, ilk defa sinemaya gittiğinde, şaşırtıcı deneyimini şöyle aktarır:
"Dün gece gölgeler krallığını ziyaret ettim."*

Yüz yılı aşkın süre şehrin yaşam izlerini biriktirmiş Kavaflar Çarşısı'nda, kapıları birbirine bakan toprak damlı dükkânlar bitişik sıralanmıştı. Güneşli bir haziran günü her dükkândan farklı tonlarda yükselen çekiç sesleri birbirine karışıyordu. Çarşının paket taş döşenmiş dar yolundan sık sık geçen atlı araçlar yolu parlak ve kaygan hale getirmişti.

Çarşıyla iç içe geçmiş tarihi Havuzlu Han'ın iki kapılı kahvehanesinde, gramofonda sabahtan akşama kadar Diyarbakırlı Celal Güzelses'in "Karagözler" ve "Ağlama Yar Ağlama" parçaları aralıksız çalar; taş plağın nağmeleri, kahvenin bahçesindeki kavak ağacına asılı kirli bezle örtülü hoparlörden çevreye yayılırdı. Kahvenin çaycısı Kemal Emi, sabahın erken saatlerinden dükkânlar kapanıncaya kadar esnafa, saplı yuvarlak metal tepside, çay tabakları

bardaklara kapatılmış halde kıtlama çay taşırdı. Ağzından sigarası hiç düşmeyen, orta yaşlı, küçük gözlü, ufak tefek bu adam ağarmış eski kasketini hep sola eğerek giyerdi. Akşama kadar dağıttığı çayların sayısını, kulağının arkasından eksik olmayan tebeşirle, gittiği dükkânların kapı arkasına işaretlerdi.

Kemal Emi, dolu tepsiyle Havuzlu Han'dan çıktığı sırada önünde körüğü açık bir fayton durmuştu. Faytonun koltuğunda Sine-macı Refik, süvari paşası edasıyla oturuyordu. Refik'inkini izleyen ikinci faytonda, davulcu ile zurnacı, en arkada ise tek atlı yaylı arabada *Damga* filminin ince ahşap levhaya yapıştırılmış afişlerini sıkıca tutan iki oğlan çocuğu vardı.

Yaz kış durmadan çalışan, vakit namazlarında camiye koşan kunduracı, yemenici, abacı, saraç, terzi, semaverci, sobacı, saatçi, şekerci esnafı, bir anda faytondan inen Refik'e dikkat kesildi. Çekiçlerin ritmik sesi susmuştu. Refik'in dizine kadar çektiği siyah deri çizmeleri göz alıcıydı. Kenarı kadife şeritli, süvari pantolonunun üzerine gri renk bir gömlek ile gösterişli bir ceket giymişti. Her zamanki siyah kasketiyle mağrur ve özgüvenliydi. Davulcu ile zurnacıya "çal" işareti vermişti. Çırak ve kalfalar faytonun etrafında birikirken, ustalar dükkânlarının kapısından Refik'i izlemeye koyulmuştu. Yine bir el işaretiyle, davulcu ve zurnacıyı susturan Refik, patronu Osman Bey'in İstanbul'dan getirdiği megafona önce üflledi sonra devam etti:

"Büyüklerim, küçüklerim. Binbir emekle İstanbul'dan Erzurum'a getirdiğimiz büyük Türk filmi *Damga*, Doğu Sineması'nda oynuyor. Akşamları hepinizi bekliyoruz."

Sağ elinde megafon, sol elinde iri taneli kehribar tespihiyle, ince yapılı oldukça uzun boylu olan Refik devam ediyordu:

"Memduh Ün ve Sezer Sezin ablamız *Damga* filminde beraber oynuyorlar; gelin, buyurun, Doğu Sineması'na, büyük Türk filmi *Damga* geldi, kaçırmayın."

Çırakların kimi Refik'in ağzının içini kaplayan altın dişlerine, kimi çizmelerine, kimi pantolonuna bakıyordu. Refik'i taşıyan

faytoncu Sedo, kasketini, kemerli kocaman burnunun üzerine indirmiş Refik'i bekliyordu. Bir ara, ak sakallı saraç Tahsin Efendi, Refik'in önüne öfkeyle çıktı:

"Buraya gelme... Uşağı yoldan çıkarma! Bu şeytan işini mi met-hediyorsun? Savuş git buralardan!"

Refik gülerek cevap verdi:

"Canın sağ olsun Tahsin Emi. Sinema günah değil, gıybet günah. Sinema, şehre hayat getirdi. Daha ne istiyorsunuz..."

Refik faytona binince, "Çek Sedo, Gürcü Kapısı'na" dedi.

Faytonlar ve at arabası davul zurna sesiyle çarşıdan uzaklaşınca Tahsin Efendi asık suratla dükkânına girdi; oğlu Zeki'ye:

"Bana bah Zeki, sinemaya alışırsan, yoldan çıkarsan vay haline! Sakın, duyarsam karışmam, ayağını denk al!"

Zeki de diğer çıraklar da başlarını eğerek dinlediler Tahsin Usta'yı. Cevap vermediler. Tahsin Usta öğle namazı için dükkândan çıktı. Zeki diğer çıraklara, içini dökmeye başladı:

"Canımdan usandım. Babamın sözünden hiç çıkmıyorum zaten. Boyum kısa kaldı, saçımı hep ikiye vurduruyor. Saç taramak yasak, top oynamak yasak. Mektebe de yollamadı. Görsün baksın sinemaya gideceğim, vallahi de billahi de gideceğim. Ne kötülüğü var sinemanın..."

Zühtü ile Selami, Zeki'ye hak verdiler. Zühtü:

"Zeki, yarın akşam üçümüz de gidelim, tamam mı?"

Her ikisi de:

"Tamam! Söz!"

Sinemanın patronu Osman Bey, Refik'i çok seviyordu. Refik, çalışan, sözünün eri ve oldukça dürüsttü. Salonunun temizliğini işçilere titizlikle yaptırıyor, ikinci katta yer alan çay ocağının düzeyini sürekli kontrol ediyor, bilet gişesinden makiniste tüm çalışanların sorunlarıyla yakından ilgileniyordu. Kendisine "Kara Yiğit" lakabını takan Osman Bey'in güvenini asla boşa çıkarmak olmazdı, daha çok çalışmayı hedefliyordu.

Refik, sinemadaki işinin dışında, Osman Bey'in evinin odun ve kömüründen tut, toptan ev alışverişlerini bile kusursuz yapıyordu. Osman Bey'in tek oğluna "Raci Bey", üç kızına da "Mahire Hanım", "Avniye Hanım", "Türkey Hanım" diye hitap ediyordu. O, patronu Osman Karakaş ve tüm ailenin nazarında bir sadakat sembolüydü. 1950'li yıllara ulaşıldığında on yılı aşkın bir süre içinde, Osman Bey'in deneyimli girişimciliği bir yana, Refik'in birbirinden başarılı çabalarıyla Erzurum'da sinema kavramı, seyirciden kabul görmüş, şehir giderek sinemayı benliğinde barındırmaya başlamıştı.

Refik'in annesi Fatma Hanım, şehirde "Vanlı Ebe" lakaplı, sevilen, sayılan biriydi. Çok sevdiği Refik'i, askerliği biter bitmez Abane adlı bir kızla evlendirmişti. Ayazpaşa Mahallesi'ne gelin gelen Abane ve Refik, gerçek anlamda mutlu olamadılar. Sıtkı ve Rıfkı adında iki oğulları, Fikriye ile Fahriye adlı iki de kızları oldu. Refik mutsuzluğunu önce annesine sonra da karısına açıp, Erginis köyünden Enise adlı güzel bir kızla evleneceğini söyledi. Açıkçası, Abane'nin üzerine evlenecekti; evde iki kadın birden yaşayacaktı. Dediğini yaptı. Refik'in iki eşi de aynı evde uzun bir süre yaşadı. Daha sonra ilk eşi Abane, çocuklarıyla ayrı eve taşındı. Refik, Enise'yle çok mutlu oldu. Onun için ölünceye kadar "Sarı Gelin" türküsunü söyledi. Sarışın Enise'den üç erkek ve iki kızı daha oldu. Erzurum'da Refik'in, dokuz çocuğuna gece gündüz çalışıp en iyi şekilde baktığını bilmeyen yoktu.

1950 yılında Doğu Sineması, hızlı bir yenilenme ve tadilatla modern bir görünüm kazandı. Sinemaya kalorifer tesisatı döşenmiş; koltukları, perdesi, aydınlatması, film afiş panolarıyla İstanbul sinemalarının o dönemdeki konforuna ulaşmıştı. Osman Bey, sürekli yenilikten yana olduğu için İstanbul'a sık sık gidip geliyor, yaptığı işin mükemmel olması için elinden geleni esirgemiyordu.

Karaköse Mahallesi'nin Cumhuriyet Caddesi'ne açılan yol üzerinde yer alan ve yüzyıllar önce İlhanlı Hükümdarı Sultan Olcayto'nun yaptırdığı Yakutiye Medresesi etrafında, Jandarma Ko-

mutanlığı, Askerlik şubesi, İstanbul Oteli ve Doğu Sineması yer alıyordu.

Aslında hareketli olan bu alan, Doğu Sineması'nın varlığıyla gece gündüz sürekli birbirinden farklı insan görüntülerine sahne oluyordu.

Doğu Sineması'nın seyirci yelpazesinde çok farklı insanlar vardı. Cumartesi akşamlarının seyircisi ağırlıkla, şehrin bürokratları, ordu mensupları ve aileleri, şehirde isim yapmış tüccar, esnaf, doktorlar ve aile bireylerinden oluşur ve özel bir akşam olurdu. Bu seçkin seyircinin giriş biletlerini kontrol eden Refik, önünden tek tek geçen herkese ölçülü ve saygılı sesle "Hoş geldiniz, şeref verdiniz!" derdi.

Her zaman bakımlı ve tertemiz olan sinemacı Refik'in kendisine özgü üniforması, sinemanın içinde de dışında da, kasketinden körüklü çizmelerine kadar, kırk yılı aşan çalışma hayatı boyunca hiç değişmedi. Siyah gür saçlarına karşılık, sinema içinde bile başından kasketini hiç çıkarmayan Refik, sadece resmi dairelere gittiğinde ünlü kasketini çıkarırdı. Şehir halkının neredeyse tümü Refik'i tanıyor ve çok seviyordu.

Erzurum'un heyecan verici sinema dönemlerinde, filmlerin başrol oyuncularından önce karanlıkta duyulan ilk şey Refik'in sesiydi. Seyirci, salona yerleşince, bordo kadife perdeye dikkat kesilirdi. Işıklar sönünceye kadar, Hamiyet Yüceses, Safiye Ayla, Müzeyyen Senar, Zeki Müren şarkıları çalardı. Işıklar sönüp bordo kadife perde açılınca, taş plak susar bu kez Refik, makinist Ali Rıza'ya şöyle komut verirdi:

"Ver şölveyi¹ gelsin, Ali Rıza!.."

Ve önce gelecek filmlerin fragmanı gösterilir daha sonra film başlardı. 1940'lı yıllardan 1960'lı yılların sonuna kadar Türkiye'de hiçbir sinema salonunda, Erzurum sinema salonlarındaki kadar sımışka² yenilip kabukları koltuk altlarına atılmamıştır. Refik bu soruna ilginç bir çözüm bulmuştu.

1 Şölve: Gölge, hayal (şule, şua, ışık).

2 Sımışka: Çekirdek.

O dönemlerde buharla çalışan lokomotiflerin kazanları kömürle ısıtılıyordu. Buhar kazanının altına, demiryolu çalışanları tarafından sık aralıklarla kürekle kömür atılır, kömürlerin bir bölümü aşağıya, rayların arasına dökülürdü. Dökülen bu kömürler soğuk bölgelerdeki yoksul insanlar tarafından toplanır, kimi kez yakacak olarak kullanılır, kimi kez de satılarak paraya çevrilirdi. Canlarını hiçe sayarak, omuzlarında kömür torbasıyla sekiz-on yaşlarındaki oğlan çocukları, ölümcül soğuklarda raylar boyunca kömür toplardı. Sabahtan akşama kadar elleri ve yüzleri soğuktan mosmor ve kömür karası içinde olan bu çocuklara, Erzurumlular "Kızıl Ordu" lakabı takmıştı. Bu lakap belki de o çocukların yoksulluktan suç işleme eğilimine yatkın olmalarından kaynaklanıyordu. Kızıl Ordu çocukları da çoğu kez Doğu Sineması'nın önünü mesken tutardı. Paraları olmayan ve giysileriyle birlikte elleri yüzleri kirli bu çocuklar, uzun süre önce sinemanın ahşap çıkış kapısına bıçakla bir delik açmış, sırayla film seyrediyorlardı. Bir gün, delikten film seyretme sıra kavgası yaptıkları sırada Refik yanlarına gidip kapının deliğini gördü. Beş çocuğun hepsi Refik'ten korkup ağlamaya başladılar. İçlerinden biri yalvarıyordu:

"Refik Emi, gurban olim kötek atma bir daha gizli seyretmeyeceğim..."

Refik, otoriter sert bir adamdı ama aslında yufka yürekliydi. Çocuklara yüksek sesle:

"Susun! İt oğlu itler! Şimdi hepiniz içeri girin. Film seyretmeye değil; sizi sorguya çekeceğim."

Çocuklar kömür tozu yapışmış kirpiklerinden yanaklarına süzülen simsiyah gözyaşlarıyla içeri girdiler. İçlerinden Cemalettin:

"Refik Emi bizi polis dairesine mi götüreceksin ?"

"Yürüyün hergeleler!.."

Çocukları merdivenlerden balkon ve çay ocağı bölümüne çıkaran Refik, hepsini karşısına sırayla dizdi. Önce adlarını sordu: Cemalettin, Hakkı, Dursun, Turan, Şefik. Çocuklar, korkularından

tir tir titriyordu. Refik onların yaşam hikâyelerini dinledi kısaca. Üçünün babası ölmüştü, birinin babası hapiste, diğerinin babası da İstanbul'a kaçmış, bir daha geri dönmemişti.

"Beni iyi dinleyin" dedi Refik, "içinizde kömür toplamaya gitmeyen olursa buraya gelsin. Bakın içeride filim oynuyor. İçerdeki-ler durmadan sımışka yiyip kabuklarını yere atıyor. Salon boşalınca elinize bir boş teneke, süpürge ve küçük kürek vereceğim; bir teneke kabuk dolduran, sarı yirmi beşlik alacak. Haftada bir gün de içeride oturup bedava filim seyredecek".

Çocukların gözleri parlamıştı. Hepsi bir ağızdan:

"Tamam, Refik Emi razıyız, üşümeden donmadan para kazanacağız..."

Refik devam etti:

"Beşinize de yeni üst baş alacağım ama onları demir yolunda giymek yok. Buraya geldiğinizde giyin."

Sevinçle, "Tamam, Refik Emi" dediler.

Ertesi gün işe koyuldular... Sinemanın önüne her gün gelen belediye'nin tek atlı derin ahşap çöp arabası, tenekeler dolusu sımışka kabuğuyla dolmuştu. Çocuklar Refik'in sözünden dışarı çıkmıyordu. Artık ölümcül soğukta, tren altında kalıp ezilme korkusuyla kömür toplamaya gitmiyorlardı. Üşümeden, kirlenmeden ara sıra iki büyük şekerle tatlı çay içmek, simit yemek onlar için büyük mutluluktu. Hepsinin yüzü gözü tertemiz olmuş, gözleri gülüyordu. Kimi zaman koltuklarda seyircilerin unuttuğu eldiven, kese kâğıtlarında yarım kalmış çerez ve boyun atkısı gibi şeyleri Refik'e teslim eden çocuklar, küçük süpürge ve kısa saplı metal küreklerle kabuk toplama yarışına girip kendilerinin tenekesi sayısını çoğaltıyorlardı. Çekirdek kabuklarının bir bölümü de üst kattaki çay ocağında yakılıyordu. Refik'in oğlu Sıtkı'nın çalıştırdığı çay ocağında, daha sonraları Yeşilçam'a figüran oyuncu olarak giden Sırrı Elitaş çalışıyordu. Sırrı Elitaş, akşam seanslarında film aralarında on beş dakikalık zamanda tiryaki seyircilere yüzlerce çay yetiştirirdi. Tiryakiler, Sırrı Elitaş'a "Çay Çeşmesi" diye seslenirdi.

Sinemanın ay ocağında yöreye özgü çok büyük kapaklı ve musluklu bakır kazanlarda sabah akşam fokur fokur su kaynardı. Günümüzde sinemalarda t ketlenen patlamış mısıra, yöre halkı "pilav" derdi. En az bir kiloluk metal kap dolusu bez torbalarda satılan patlamış mısır yerine sinemada film heyecanını bastırmak için sımışkayı tercih eden seyirci, film sonunda koltuk aralarından yürüdükleri zaman kabuklar üzerinde adeta yaylanırdı.

Her iki eşinden kızl  erkekli dokuz çocuğunu da ayırt etmeksizin çok iyi bakan, her sabah işe gitmeden eşiyle birlikte çocuklarının harçlıklarını taş aynalı konsolun üzerine bırakan Refik'in sonradan olan onuncu ocuğ  İlvan'ın yeri bir başkaydı.

İkinci eşi Enise'nin, baba ocağı Erginis köyünü ziyarette gittikleri bir gün, annesi ve babası ölmüş, bakacak kimsesi olmayan küçük İlvan kıza bağırlarına basıp Erzurum'a getiren Refik ve Enise, İlvan'ı çocukları olarak kabul ettiler. Evdeki diğ r çocuklar, sevimli, sarışın İlvan kıza çok sevmişlerdi ama onu evde en çok Refik se-verdi. İlvan büyüdükçe Refik'in hizmetlerini severek yapıyor gece yarısı eve gelen Refik'i önce sandalyeye oturtup körüklü çizmelerini çekip çıkartıyor sonra da babası elini yüzünü yıkarken, yüz havlusunu elinde onu bekliyordu.

Refik akşam yemeğini gece yarısı yerd . Karı koca o saatte karşılıklı yemeğe otururken İlvan, anne ve babasına semaverden çay ikram ederdi. Refik, Enise'ye sık sık bu kızin vefasını dile getirirken, "Enise, bu ocuğ  Allah bizi sebep etti, evimize gelince rızkımız çoğaldı, bahtı güzel olur inşallah" derdi.

Refik'in çok ünlü körüklü süvari çizmelerinin bir de yedeğı vardı. Tabelasında "Oskar izme" yazan kunduracı Ali Usta'ya yaptırdı çizmelerini. Onları boyayıp parlatmayı İlvan kıza çok seviyordu. Çocuklar için taş aynalı konsola her sabah bırakılan günlük harlıkların en fazlası İlvan'a ait olurdu. Evin  teki çocukları da İlvan'ı çok seviyor bu harçlık fazlasından hiç rahatsız olmuyorlardı.

Günlerden bir gün İlvan kıza, Refik eve gelince yine hizmetlerini kusursuz yapıp, bir istek belirtti:

"Baba bana entarilik al ama sırtındaki dallara kuşlar konmuş olsun. Annem ile babam ağacın dalları, ben de bir kuş olup gelip sizin dalınıza konmuş olayım."

O anda herkesi dize getiren, disiplin adamı Refik'in aniden gözleri doldu. Enise Hanım söze karıştı:

"Olur, anan gurban. Baban, dallı kuşlu entarilik alsın, seni terziye götürürüm, diker entarini..."

Refik düğümlenen boğazından güçlükle nefes alarak:

"Almam mı güzel kızıma, Erzurum'u altüst eder yine dallı kuşlu entariliği bulurum sana..."

Gerçekten Refik şehri altüst etmiş, tek bir yerde dal ve kuş desenli kalın bir kumaş bulmuştu. Gazeteye sarılı kumaşı eve getirdiğinde, paketi Enise Hanım açmış ve kahkahayı basmıştı:

"Refik bu döşek yüzü, entari olmaz. Ayıp!"

"Enise, faytonla dolaşmadığım manifaturacı kalmadı. Kimsede dallı kuşlu entarilik yok. Kızıma canım feda. O zaman siz gidin münasip bir şey, alın sırtına dal ve kuş işleme yapsınlar."

Enise öyle yaptı. Mavi, düz keten kumaş aldı. Diğer kızlara da İlvan'ın sırtına makine nakışıyla dallara konmuş kuş nakışı yaptırıldı. İlvan elbisesini görünce havalara uçmuştu. Defalarca Refik'in ve Enise'nin boynuna sarıldı.

Zaman akıp gittikçe Refik seyircinin sinema salonu içindeki ve dışındaki hallerini daha güçlü şekilde anlar olmuştu. Genç, yaşlı, asker ve kadınlar... Sinema salonunun çoklu anlamı olmuş, gündüz matineleri ve akşam gösterilerinde birbirinden farklı maskelerle seyirciyi nasıl karşılayacağı konusunda uzmanlaşmıştı...

Erzurum'da geçmişten günümüze gelenekler, dünya görüşü, kadın erkek davranışlarının temeli, İslami anlayışa göre var olmuştu. Kuşaklar boyu özellikle kadınlar, şehirde dini inançları doğrultusunda hem doğup büyüdükları aile içindeki erkeklere hem de evlenip gittikleri ailede, başta koca, kayınpeder ve oğul gibi erkeklere saygıda kusur etmezlerdi. Bu yüzden şehirde 1939

yılında ilk sinema salonunun açıldığı dönemden 1940'lı yılların sonuna kadar şehrin yerli kadınları pek sinemaya gitmezdi. Bu zaman dilimi içinde Doğu Sineması'nda kadınlar matinesi yapılmamış, ancak şehre dışarıdan atanan ordu mensupları ve kamu görevlileri, akşam seanslarında eşlerini ve kız çocuklarını da sinemaya götürmüşlerdi.

Yaklaşık on yıllık süre sonunda şehrin yerli kadınlarının sinemaya gitmesi konusunda az da olsa esneklik yaşanmıştı. Üstelik sinemanın kurucusu Osman Karakaş'ın oğlu Raci Karakaş giderek Doğu Sineması'nda babasını temsil etmeye başlamıştı. Raci Bey, Refik'le kafa kafaya verip kadınları sinemaya çekmek için çözüm aramaya başladı. Sonunda Refik, filmlerde uygun olmayan sahneleri, kadınların ve çocukların izlememesi için makinistin sözü konusu sahnelerde eliyle görüntüyü kapatarak kısa süreli sansür uygulamasının yerinde olacağını önerince Raci Bey, "Mükemmel!.. Refik, aklınla bin yaşa!" dedi.

Şöyle bir şey yaptılar: Bir akşam suaresinde film arasında Refik tüm azametiyle elinde megafonla sahneye çıkmıştı. Osman F. Seden'in *Kanun Namına* filmi, tıka basa dolu salonda soluksuz izleniyordu. Film arasında Refik, seyircilerden iki dakika kendisini dinlemelerini istemişti:

"Muhterem seyircilerimiz, değerli ağabeylerim, kardeşlerim! Sinemamız bir aile sinemasıdır. Başka şehirlerden gelen hanımefendiler, bu güne kadar beyleriyle sinemaya teşrif ediyorlar. Onlar başımızın tacıdır. Biz istiyoruz ki önümüzdeki günlerden itibaren Erzurumlu bacılarımız da annelerimiz de sinemaya gelsinler. Hem kaliteli filmlere yer veriyoruz hem de sinema yönetimiyle aldığımız kesin karara göre şayet uygunsuz sahne olursa makinistimiz o bölümü karartacak. İçiniz rahat olsun... Hepinize teşekkür ederiz. Şimdi buyurun, Sırrı Elitaş'ın çaylarını içmeye..."

Salonda yavaştan hızlıya çoğalan alkışlar, ısıklıklar Refik'i heyecanlandırmıştı...

Başrolünü Ayhan Işık'ın oynadığı *Kanun Namına* filmi Doğu Sineması'na uğur getirmişti. Suareler ve matinelere boş yer kalmıyor, şehirde gençlik çağını yaşayan esnaf takımının neredeyse tümü saçlarını Ayhan Işık'ınkine benzetiyordu. Film dikkatle izleyen berberler müşterilerine ustaca Ayhan Işık tıraşı uyguluyor, briyantınle saç tarıyordu. Sinemanın aldığı karar uyarınca her çarşamba "kadınlar matinesi" yapılacaktı. Refik'e yine çok iş düşüyordu. Faytoncu Sedo'yla davul zurna eşliğinde, bir gün boyunca; Kadana, Veyis Efendi, Cedit, Yoncalık, Gâvur Boğan, Köse Ömer Ağa, Gül Ahmet, Çırçır, Mumcu ve Dere Mahallelerinde Refik, megafonla Erzurumlu kadınları çarşamba kadın matinesine çağırma-ya başlamıştı.

Kadınların kimi perdenin arkasından, kimi tırhıçların³ arkasından Refik'i dikkatle dinliyorlardı.

"Annelerim, bacılarım sizleri çarşamba günleri saat ikide, Doğu Sineması'na film seyretmeye çağırıyoruz. Buyurun, orası kendi eviniz gibi aile ortamıdır. Sinema salonunda bir tek erkek olmayacaktır. Denizi, İstanbul'u, tayyareyi, başka hayatları orada göreceksiniz. Beğeneceğiniz, hiç unutmayacağınız filmler Doğu Sineması'nda!.. Bekliyoruz. Doğu Sineması kaliteli filmleri sizlere de iftiharla sunacak..."

Refik'i dinleyen gelinler, genç kızlar çok heyecanlanmıştı. Sinemayla tanışmayı çok istiyorlardı, ancak kocalarından, babalarından nasıl izin alacaklardı? Tüm hayatı, sadece ev içinde nakış işlemek olan kadınları ve genç kızları, Refik'in sinema anonsu epeyce heyecanlandırmıştı.

Bakırcı Bahattin Usta kalabalık bir evin reisiydi. Karısı Nebiha, üç gelini, oğulları, bekâr kızı, askerde bir oğlu, torunları bir de yaşlı kaynanası Şadiye Hanım hep birlikte aynı evde yaşıyorlardı. Evdeki kadınlar sabahtan akşama kadar tereklerde dizili sayısız bakırları ayna gibi parlatır, mahalle çeşmesinden su taşır,

3 Tırhıç: Ahşap kafesli dış kapı.

Çamaşır, bulaşık, temizlik, yemek derken akşam vakti gelir atardı. Bahattin Usta asık suratlı aksi bir adamdı. Evdeki kadınlar akşam yemeğine ne kadar özen gösterirse göstere, mutlak bir kusur bulurdu. "Tuzlu", "tuzsuz", "sıcak" ya da "soğuk", "ok pişmiş" veya "az pişmiş" derdi. Yüreğinde bir damla sevgi olmayan bu adamın aksiliklerine tüm ev halkı alışmıştı.

Eve bir yıl önce alınan bataryalı radyo, Bahattin Usta akşam daha kapıdan girmeden kapatılır, büyük küçük herkes kendine çekidüzen verirdi. Akşam Bahattin Usta ile annesi Şadiye Hanım ve oğulları Nizamettin ile Kamil için ayrı bir sofraya, Nebiha Hanım, kızları, gelinleri ve torunları için de ayrı bir sofraya kurulurdu. Yemek boyunca konuşulmaz, Bahattin Usta bir şey anlatırsa dikkatle dinlenirdi. Yemekten sonra Emine gelin, közlü semaveri odaya taşırken küçük gelin Semra ona yardım ederdi. ay faslına geçilince bir ara Nebiha Hanım kocasına:

"Bahattin Bey, bu gün mahalleye Sinemacı Refik geldi. Elinde boruyla mahalleye bağırdı. arşamba günleri kadınlar için film oynatacaklarmış. Hiç er kişı olmayacakmış, içerde sadece kadınlar..."

Bahattin Usta yerinden hışımla doğrulup parladı:

"Ne sineması!.. Yav, sizde utanma arlanma yok mi?.. İçerde herif yok, peki filmde herif yok mi?! Oturup heriflere mi bakacaksınız! Kadın kısmı az şeytanlık biliyor, bir de sinemadan öğrensın. Bizim evden he bir kadın sinemaya gidemez! Kim giderse gitsin duyarsam karışmam... Ayaklarınızı kırım evinizde oturun, bize yakışmaz sinemaya kadın yollamak!"

Evli oğulları ise ses çıkarmadı. Çaylar içildikten sonra erkekler yatsı namazı için camiye gittiler. Erkekler gittikten sonra bitişik odaya geçen kızlar ve gelinler Nebiha Hanım'a yalvardılar. Semra gelin:

"Anne ne olur, kurban olayım, sen bizi bir kere götür. Nasılmış görelim. Nizamettin Ağabeyim, Kamil Ağabeyim her hafta gidiyor-

lar. Onlardan para istemeyiz. Ben biraz para yığmıştım evde beş kadın var hepimize yeter, Şadiye Ana duymasın, hemen kaynata-
ma söyler."

Nebiha Hanım çaresizdi:

"Hele şimdi hepiniz susun. Zaten bu çarşamba olmaz. Ben bir çare bulurum..."

Kızlar ve gelinler sevinçten birbirine sarılmışlardı. İçeriden kulakları ağır işiten Şadiye Ana'nın sesi yükseliyordu:

"Nebiha, Emine, Semra neredesiniz?.. Gene ne şeytanlık ediyorsunuz?"

Nebiha, gelinler ve kızlar hemen Şadiye Ana'nın yanına döndü.

Doğu Sineması'na Ömer Lütfi Akad'ın *Vurun Kahpeye* filmi gelmişti. Kadınlar matinesinin ilk çarşambasında şehirdeki memur ve subay eşleri dışında, şehrin yerli kadınlarından manto eşarplı, ehramlı ve çarşafalı ancak otuz kadın gelebilmişti sinemaya. Gece gündüz kızlarını ve gelinlerini sinemaya götürmek için bir yol arayan, Nebiha Hanım, bir türlü işin içinden çıkamıyordu. Üstüne üstlük bir de Şadiye Ana hasta olmuş yatıyordu. "Buldum" dedi Nebiha Hanım gelini Semra'ya usulca, "yarın çarşamba... Cemile ablayı eve çağırıp, büyük anayı emanet eder, sinemaya gideriz. Herkese 'hasta ziyaretine gidiyoruz' deriz. Allah bizi affetsin!"

Yaşlı Cemile Hanım'a üç adet gümüş elli kuruşluk veren Nebiha Hanım, Şadiye Hanım'ı emanet etti. Kızlarla, gelinlerle hem hasta ziyaretine gideceklerini hem de askerdeki oğulları için evin genç kızını göreceklarını söylediler. Hızlı adımlarla Doğu Sineması'nın önüne geldiklerinde, Nebiha Hanım ehramı ile kızlarla, gelinler de kimse tanımasın diye siyah çarşaflarıyla yüzlerini iyice sakladılar. Nebiha Hanım biletleri aldı. Kapıda biletleri Refik'e uzatınca elleri tir tir titriyordu. Refik kadının korkusunu sezmişti:

"Korkmayın bacım. Burada bir kötülük yok, hepiniz anamız, bacımızsınız. Buyurun içeri size yer gösterirler oturun rahat edin."

Saklı yüzler, masum bir yalanla evden çıkmış, ne olduğunu bilmedikleri özgürlüğün sınırlarını zorlamışlardı. Sinema kapı-

sından içeri girdiklerimde, merak ve korkuları tavan yapmış, kalp seslerinden başka şey duymaz olmuşlardı. Yerlerine oturduklarında Hamiyet Yüceses taş plakta "Makber"i söylüyordu. Işıklar açık ama perde henüz kapalıydı. Çevrelerinde kendileri gibi ehramlı, çarşafı, eşarplı, başı açık ondüle saçlı kadınlar ve çocuklar vardı. Yüzlerini hâlâ saklıyorlardı ya biri görür de Bahattin Usta'ya haber verirse! Çünkü Nebiha Hanım, Bahattin Usta'nın otuz senedir her gün yürek acıtan sözlerine bin kez susup, bin kez ölerек bu günlere gelmişti. İşin içinde bir de "Üçten dokuza şart olsun" gözdağı vardı. Duyacak olursa bu sinema işini Bahattin Usta, âleme ibret olsun diye boşardı Nebihe Hanım'ı. Bu düşüncelerle boğuşan Nebiha Hanım, ehramın altında sıkıntıdan boncuk boncuk terlemişti. Işıklar sönüp film başladığı zaman avuçlarına sıkıca gömdüğü tırnaklarını açtı, yüzünü de açıp rahat bir nefes aldı... Karanlığın ışıklı yüzü tüm kadınları büyülemişti. Kadınların çoğu filmi ağlayarak seyretmişti. Film çıkışında, kocalarından habersiz sinemaya gelen yerli kadınlar, ağlamaktan kızarmış gözlerini çarşaf ve ehramlarla saklayarak koşar adımlarla sinema çevresinden kaybolmuştu.

Zaman hızla akıp geçiyordu. Kocasını Kore'de şehit olan genç dul Güloya, koca evinde kaynanası ve kaynatasıyla oturuyordu. Ekrem'in Kore'de şehit düştüğü haberi geleli bir yılı geçiyordu. O zamandan beri Güloya'nın gözünün yaşı kurumamıştı. Odasında sabahlara kadar oturur, Ekrem'in onbaşı rütbeli asker fotoğrafına ve yuvarlak cep aynasına bakıp gözyaşı dökerdi. Birkaç gün önce Ali Paşa Mahallesi'nde Doğu Sineması'nın *Söyleyin Anama Ağlamasın* film afişi geçerken Güloya gelin, pencerenin perdesini aralayıp bakınca donup kalmıştı. Megafondan yükselen sesleri unutamıyordu. Nevin Aypar, Muzaffer Arslan... Yüreğini bir alev sarmıştı. Kim onu sinemaya götürecekti? Kaynanası Refika Hanım altın takı düşkünüydü. Kocasının işlettiği lokantadan artan bayat

ekmekleri her gün toplayıp, hayvan besleyenlere satar, biriktirdikleriyle durmadan altın alırdı. Acaba yalvarıp söylese, bir de kaynası Münire Hanım'a yakut taşlı yüzüğünü verse, "Ana ben yüzüğünü ne yapayım. Kocam yok, yüreğim yaralı; al bunu senin olsun, bak bu film acıklıymış ne olur beni götür. Ağlar biraz açılırım. Ne olur ana, elini ayağını öpeyim" dese diye düşündü.

Sabah yüzüğünü eline alan Güloya, düşündüklerinin aynısını Münire Hanım'a söyleyip yakut yüzüğü kaynasının avucuna sıkıştırdı. Münire Hanım yüzüğü aldı. Kendi parmağına taktı. Yüzüğe uzun uzun baktı, sonra:

"Eyi, ben bu gün ağabeyimgile gideceğim. Oradan geçerken çarşambaya iki tane bilet alırım gideriz."

Güloya, birden Münire Hanım'ın boynuna sarıldı... Akşam Münire Hanım eve dönünce aldığı sinema biletlerini duvarda asılı Kur'an'ın kumaş kabının içine sakladı. Günlerden pazartesiydi. Ertesi gün Güloya, odasından çıkmamış, gelinliğini, Ekrem'in elbiselerini karyolanın üzerine sermiş, ağlıyordu yine.

Aşçı Cemal karısına gelinini sordu:

"Münire, Güloya nerede? Hasta mı? Niye odasından çıkmaz?"

Münire Hanım Güloya'nın odasına girdiğinde, Güloya'yı yine gözyaşı dökerken buldu. Kapı yarı aralıktı. Cemal olanları fark etmişti:

"Kızım, ağlamanın faydası yok. Senin erin, bizim çocuğumuzdu. Dört kızın tek erkek kardeşiydi. Ne yapalım takdiri ilâhi böyle. Sen ona bol bol Kur'an oku. Allah'tan sabır iste. Başka elimizden gelen varsa söyle yapalım. Kızım genç yaşlı demeden sırası gelen gidiyor. Bu dünyada etten kale yapılmaz."

Güloya, kaynatasının sözlerini başını eğerek sessizce dinledi...

O, gün akşamüzeri sicim gibi yağmur yağıyordu. Cemal Efendi lokantadan erken döndü. Oda soğumuştur. Karısına seslendi:

"Münire, sobaya bir iki odun at, oda çok soğuk."

Münire sobayı yaktı.

Cemal duvarda asılı Kur'an'ı indirip okumak için kabından çıkarınca, eline sinema biletleri geldi. Biletlere hiç bakmadan buruşturup sobaya attı. Münire koşarak odadan çıkıp Güloya'nın yanına gitti. Ellerini dizlerine vurarak:

"Kaynatan sinema biletlerini sobaya attı. Biletler yandı, gördün mü kızım başımıza geleni..."

Güloya sesini çıkarmadı önce, daha sonra:

"Ana yarın giderken bir daha bilet alsak olur mu?"

"Yok, kızım olmaz Allah oraya gitmemizi istemedi. Hem ben senin yüzüğünü geri vereceğim."

Güloya sessizliğini bozmadı içinden, "bende talih mi var, sinemaya gitsem şaşardım" dedi. Bir daha da o evde sinemanın lafı hiç edilmedi.

Kadın matinelerinde şehrin yerli kadınları, çoğu filmdeki erkekleri yüzleri kapalı olarak seyrediyordu. Bir defasında perdede hızla at koşturup, tabancayla ateş ederek gelen İhsan Evrim'in sahnesinde, birkaç kadın çocuklarıyla koltuktan hızla kalkıp yere çömelmişti.

Sinemanın kurucusu Kışalı Osman Karakaş giderek yaşlanıyordu. Sinemayı oğlu Raci ile Refik'in çok iyi idare edip çalıştıracığından şüphesi yoktu. Bu yüzden gençliğinde şoför eğitimi yaptığı İstanbul'da yaşamaya karar vermişti. Oğlu Raci, cesaretli, sosyal çevresi olan, sevilen bir işadamıydı. Refik desen, sinemanın kurdu olmuş, dağ gibi sırtını yaslayacağı, çalışkan, dürüst bir adamdı. Kızlarından Mahire, şehirde çok tanınan, "Foto Spor" diye anılan Kemal Özgör'le evlenmişti. Diğer kızı Turkey ise şehrin tanınmış köklü ailelerinden Hadi Erverdi'nin oğlu Nafi Erverdi'yle evlenmişti. Osman Bey, oğlu Raci'nin yakın bir zamanda, İstanbul'da bir film şirketi kurma fikrine sıcak bakıyordu. 1939 yılında, Sivas-Erzurum arasında demiryolu yapılmasıyla filmler, İstanbul'dan Erzurum'a Doğu Ekspresi'yle gelmeye başlamıştı.

Şehirde sözü geçen Refik, çok yakın akrabası olan Nurettin'i Erzurum Garı'nda işe koymuştu. Altı çocuklu yoksul Nurettin, istasyonda dört tekerlekli arabayla yolcuların bavullarını fayton durağına taşıyacaktı. Refik'in bu iyiliğine karşılık Nurettin, kargo vagonundan her sefer Doğu Sineması'na gelen filmleri ve afişleri, zaman geçirmeden faytoncu Sedo'ya teslim edecekti. Bu pratik çözümle yıllar boyu Nurettin ile Sedo, Refik'in eli ayağı oldu. Sedo'ya fayton ücreti ödeniyordu. Sedo'nun da Nurettin'in de haftada bir kez bedava film seyretme hakları vardı. Sedo ayrıca trenle gelen yeni film afişlerini otobüs ve kamyon garajlarına, kahvehanelere, halkın sıkça gidip geldiği noktalara asmakla görevlendirilmişti.

Nurettin, Kavak Mahallesi'nde, küçük bir evde karısı ve altı çocuğuyla oturuyordu. İri yarı, geniş omuzlu, kocaman kafasına yaz kış elde örülmüş siyah bir başlık giyer, yüzünden eksik etmediği gülüşüyle, bal rengi gözleri de gülümserdi. Bavul hamallığından kazandığı paraya her gün defalarca şükreder, çocuklarını, karısını mutlu etmek için elinden geleni yapardı. Sesi çok güzeldi. Evde, yolda, bavul taşırken sürekli şarkı, türkü mırıldanırdı. Refik'in ona tanıdığı biletsiz film seyretmeye her hafta mutlaka gider, filmin tüm sahnelerini, konuşmaları, şarkıları su gibi ezberlerdi. Karısına ve çocuklarına sinema parası vermediğinden, film seyrettiği cuma akşamını izleyen, cumartesi akşamları eve gelmeden önce bir kilo sıcak sımışka alır, odanın ortasına bir sofra bezi açar, ev halkını sırayla yer minderlerine oturtup seyrettiği filmi ayakta eksiksiz anlatırdı. Filmin şarkı ve türkülerini de elini kulağına koyarak kusursuz okurdu. Karısı ve çocukları Nurettin'in anlattığı filmi adeta görmüş gibi olur, acıklı ve güldüren sahnelerde duygusal tepki verirdi. Zaman içinde Ayaklı Sinema Nurettin'in komşuları da bu gösteriyi izleyip, evlerine dönmeden önce Nurettin'in tüm karşı koymalarına aldırmadan, para bırakıp giderlerdi. Karısı da bu paraları biriktirirdi.

Sinemada Osman F. Seden'in *Kanlarıyla Ödediler* filmi gösteriliyordu. Erzurum, karlı buzlu, yaman soğuk günlerini yaşıyordu.

Filmde Neriman Köksal, Kenan Pars ve Kadir Savun oynuyordu. Neriman Köksal'ın filmlerinde, askerler, şehrin bekâr erkekleri sinemayı tıka basa doldururdu. *Kanlarıyla Ödediler* filminin gösterim süresi dolmuş, Ayhan Işık ile Mualla Kaynak'ın oynadığı İntikam Alevi'ne sıra gelmişti. Filmin afişleri daha önce geldiği için tanıtımı da yapılmıştı. Ayhan Işık filmleri sabırsızlıkla beklenirdi. Ancak soğuk ve dondurucu hava yüzünden Doğu Ekspresi günlerdir sefer yapamıyordu. *Kanlarıyla Ödediler* filminin akşam gösterisi arasında Refik, elinde İntikam Alevi'nin afişi ve megafonla sahneye çıkmıştı. Refik sahneye çıkınca, alkış ve ıslık sesleri sinemayı inletiyordu. Refik, bu sevgi ile ilgiden çok memnundu. Eliyle "sus" işareti yapıp devam etti:

"Hepinizin başımın üstünde yeri var. Sağ olun."

Tek eliyle havaya kaldırdığı, İntikam Alevi afişini göstererek:

"Bu film postadan çıktı, çıktı... Çıkmadıysa yol kapalı, gene Kanlarıyla Ödediler'e razı olacaksınız. Tamam mı? Dua edin, yol açılsın tren gelsin" dedi.

Alkış ve ıslık sesleri yeniden ortalığı inletirken seyirci çay içmek için salonu boşaltıyordu.

Erzurum'da Doğu Sineması, giderek bir toplumsal okul görüntüsü veriyordu. Filmlerin doğruluktan yana, mağdur ve ezilenden yana konuları, izleyenleri giderek etkiliyor, topluca gözyaşı dökülüyor, gülünecek sahnelerde hep birlikte gülünüyor. Ne var ki film boyunca, cumartesi akşamları dışında, sınıfsız sesleri filmin efektlerini gölgede bırakıyordu. Çırak ve kalfa takımları dövüş sahnelerinde koltuklarından ayağa kalkar, heyecanlarını bastıramazdı. Kavgaların güçlü oyuncularına gıpta eder, benliklerine kendilerince bir güven yerleştirirlerdi. Onların çoğu için esas oğlan bir hayranlık anıtıydı. İzledikleri filmler çoğaldıkça, kimi kez hızlı ve öfkeli adam tiplerini ortaya çıkar, esas oğlan gibi âşık olur, onun gibi kavga ederlerdi.

Bir kısım ebeveynler için sinema, kızlara zinhar yasak olsa da siyah beyazlı yılların başrol oyuncusu esas kız ise yasakları delip

sinemaya giden kızların ve genç kadınların adeta ruhlarına işlerdi. Yüzlerinin yarısı kendileri, yarısı Muhterem Nur, Neriman Köksal ya da Belgin Doruk olurdu. Neriman Köksal'ın perdede yaptığı "puro sabunu" reklamından sonra kadınlar puro sabunu alıyor, bazıları, çeyiz sandıkları güzel koksun diye sabunları kullanmadan sandıklarına koyuyordu. Başrol oyuncusu kadınların puanlı kumaştan, Belgin Doruk modeli elbiseleri kadın terzileri tarafından daha çok dikiliyor, sokakta çarşaf örtünüp yüzlerini kapatmalarına karşılık ondülecî Kazım'a gidip saçlarını sıcak perma yaptıran genç kadınların sayısı giderek çoğalıyordu.

Erzurum'un yerli erkek seyircisi sinemayla, Türk sineması yirmi birinci yaşına girdiğinde tanışmıştı. 1950'li yıllara gelindiğinde, seyirci giderek sinemayla bütünleşiyordu. Refik, sürekli uyarmlarıyla eğitim görmemiş genç erkek seyirciler arasında, giyimine çeki düzen verenlere ilgi gösterir, farklı davranırdı. Bu yüzden, gündüzleri para kazanmak uğruna çalışarak elini yüzünü, giysilerini kirleten erkekler akşam işleri bitince, Arapsabunuyla çeşmede ellerini yüzlerini tertemiz yıkar, özellikle sinemada giydikleri, takım elbiseleri içine kömür ütüsünde kolalanmış beyaz gömleklerini giyer, boyalı ayakkabılarıyla sinemaya giderdi. Sinemada özel ve temiz giyinen çırak, kalfa takımı, sinema salonu içindeki davranışlarında da daha ölçülü olurdu.

Doğu Sineması, pazar günleri şehirde kurulu askeri birliklerde vatani görevini yapan erler için özel matine yapardı. Erzurum'un buzlarla taçlanmış ayazlı soğuk bir pazar günüydü. Saatler 10'u gösteriyordu. Şehrin tüm askeri birliklerinden erler, sinemanın önünde toplanmıştı. Dayanılmaz kuru soğuk havada, ağızlarından buhar çıkan mahşeri asker kalabalığı, sinemanın içinde haftalık temizliğin bitmesini, kapı önünde bekliyordu. Kimileri sohbet ediyor, kimileri şakalaşüyor hafta boyu birliklerinde süren katı disiplin kurallarından uzak, sinema kapısında moral depoluyorlardı. Asker kakhahaları bitişikteki Cumhuriyet Caddesi'ne taşarken,

pazar günleri sinema önündeki bu şenliğe halk alışmıştı. Soğukta sinema kapısının açılmasını sabırsızlıkla bekleyen yüzlerce asker, bu kez hep bir ağızdan, kulakları sağır eden bir koroyla "Erzurum Çarşı Pazar" türküsünü söyleyince Refik kapıda görünürdü. Pazar günleri gidecek başka yerleri olmayan askerler Refik'i görünce bu kez alkış ve ısıklarla "Helal Refik Emi, senden büyük yok!.." diye bağırır, Refik, komutan edasıyla ellerini havaya kaldırıp ortalığı suspus ederdi. Bu kez, güler yüzle kapıları açıp, "en aziz seyircilerimiz" dediği askerleri ölçülü bir sırayla içeri alırdı. Refik'in Erzurumlular tarafından sayılıp sevildiğini, tüm gençlerin ona "Refik Emi" dediğini, usta erler acemilere öğretirdi.

Sinemanın ilginç matinelерinden birisi de genelev kadınları için düzenlenirdi. Hayat kadınları, sinemaya faytonla taşınırdı. Patrona göre genelevin en güzel kadınlarından olan etli butlu Safiye, sinemaya giderken faytoncu Yaşar, körüğü açık faytonunda reklam için atları ağır ağır sürerdi. Safiye geçerken erkekler toplanıp kadına laf atardı. Yaşar kasketiyle yüzünü neredeyse kapatır, atılan lafları duymazdan gelirdi. Safiye'nin saçlarına sinmiş ağır esans kokusu çevreye yayılır, hoyratlıklarla dolu yaşamını yüzüne sürdüğü boyalarla maskelerdi. Dekolte elbisesini dizlerine kadar açar, kaslı naylon çoraplı bacağına faytonun basamağına uzatır, çevreyi sessiz, davetkâr gözlerle süzerdi. Bedenini tutam tutam satan Safiye'nin zalim patronunun emriyle bu rolü yaptığını kimseler bilmezdi...

Doğu Sineması hizmette yirmi yılını doldurmuştu. Türk filmlerinde "Yeşilçam" dönemi başlamış, kadın ve erkek yeni başrol oyuncular 1960'lı yıllarda sinemada parlamaya başlamıştı. Raci Karakaş, İstanbul'a gidip orada bir film şirketi kurmuş, Doğu Sineması'nın tüm yönetimi Refik'e kalmıştı. Sinemada tek söz sahibi olmasına karşılık yine bilet kesip seyirciyi içeri alıyor, her gün yüzlerce seyirci onun önünden salona yürüyordu. Şehrin etkili ve yetkilileriyle arası çok iyi olan Refik, işsizleri kadrolu işlere yerleştir-

biliyordu. Kendi kızları ve oğullarıyla birlikte İlvan Kız'ı da dillere destan bir düğünle evlendirmişti. Refik, yıllar yılı ne çizmelerinde ne de süvari pantolonunda bir değişiklik yaptı. Sadece "protokol akşamı" dediği cumartesi akşamları kolalı beyaz gömlek, lacivert ceket giyiyordu.

Şehrin gündelik yaşamını kuşatan erkek egemenliği, geçmiş yıllara oranla esneklik kazanarak, yerini giderek hoşgörüyü bırakıyordu. 1957'de Atatürk Üniversitesi'nin açılmasıyla okuyan kız sayısı giderek çoğalıyor, şehirde var olan Saray, Gürpınar, Güneş ve Arı sinemalarının gündüz matinelere kadınlar rahatlıkla gidebiliyordu. Şehrin yerlilerinin büyük bölümü de akşamları eşleri ve kızlarıyla sinemaya gidiyorlardı. Şehirde sinema sayısının artması, Doğu Sineması'nın kalitesini asla olumsuz etkilemedi. *Kwai Köprüsü*, *Zafer Yolu*, *Doktor Jivago*, *Elmacı Kadın*, *Tannı Seviniz Dedi* gibi dünyaca ünlü sayısız film, Doğu Sineması'nda izlenmişti.

Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde, ortaçağdan beri bir tarih ve kültür şehri olan Erzurum'da, geleneksel halk dindarlığı içinde, insana saygı tutumunu asla bozmadan, şehir insanını sinemaya çekmeyi başaran, hiçbir özel eğitim görmemiş Refik için ancak bir "fenomen" tanımı yapılabilir. Sinemanın ışığını daha Cumhuriyet'in on altıncı yılında, şehre yayma çabalarına yılmadan girişen Refik, eğitim görmemiş, diploması olmayan, alaylı bir halkla ilişkiler uzmanıydı adeta. Çalışkan, özgüvenli, yürekli ve tüm insanlara saygılı bir disiplin adamıydı. Uzun yıllar önce gazeteci Mithat Turgutcan, Refik'e sinema hakkındaki düşüncelerini sormuş, Refik de "Filmler erkekliği öğretmiyor. İnsan olmayı öğretiyor. Sinemanın rahat koltuklarında her insanın yüreğinin bir yerlerine dokunan bir şey vardır" demişti.

Doğu Sineması, günümüzden altmış yıl önce, adeta hayatın, dünyanın ve Erzurum'un merkeziydi. Sinemanın adı anılınca mutlak Refik de anılırdı. Sinema hizmetine adanmış yaşamı içinde, halk tarafından çok sevildiği halde içki içtiği için, dindarlığı,

katı ve geniş sınırlar içinde yaşayan Erzurumlular, Refik'i "alaca dindar" olarak yorumlardı. Öfkелendiđi zaman ortalığı toz duman eden Refik, yaşamı boyunca kazandığı her kuruşu yoksullarla, yetimlerle paylaşmaya çalıştı. Çaresizlerin yanında varlığını mutla-ka hissettirirdi. Gözü toktu. Her sabah namazından önce kalkar, giyindikten sonra Ayaz Paşa Camii çevresinde sabah ezanını tek başına dinlerdi. Bazen camiye girer, iki üç kişilik cemaatle sabah namazı kılardı. Ölünceye kadar caminin yakacak ve elektrik gider-lerini karşıladığını cami hocasından başka bilen yoktu. Mahallede oturan seyyar gazete satıcısı cüce Şefika'ya, kedilerine ciğer alabil-sin diye bırakırdı.

Zaman hızla akıyordu. Yıllar boyu sevgiyle, saygıyla karşıladığı insanların kimi hayata veda ediyor, kimi başka şehirlere yerleş-iyordu. Kuşaklar değişiyor, dostluklar eskisi gibi olmuyordu. Ani bir kararla emekli olmaya karar verdi. Oysa Refik, Doğu Sinema-sı'nın çoklu anlamıydı. Altmış yaşını doldurmak üzereydi. Sine-manın kapısından son kez çıkarken, çok sevdiği ve her gün dinle-mekten bıkmadığı Belkis Özener'in Yeşilçam şarkılarına, birlikte çalıştığı sinema personeline, sinema çevresinde büfe çalıştıran Gı-bıl Ahmet'e, seyyar sımışkacılara, ikinci el Tommiks, Teksas, Zagor kitapları satıcısına, faytoncu Sedo dahil hiçbir kimseye veda edip helalleşmedi. Çünkü yüreği dayanamazdı. Arkasına bakmadan çekip gitti. Çizmelerinin topuk sesleri sinema sokağının bitiminde birden susuverdi.

Adı Refik, soyadı Leylek'ti. Bacakları çok uzun olduğu için soya-dı kanunu çıktığında, nüfus memuru, ona "senin soyadın 'Leylek' olsun" demişti. Refik, memurun önerisini kabul etmiş, "Olsun me-mur bey. Leylekler her sene hacca gider gelir hacı olurlar" demişti. Refik Leylek, namı değer Erzurum'un "Sinemacı Refik Emi"si.

Emekli oluşunu izleyen çok kısa bir süre sonra aniden yaşama veda etti. Hastalığı bilinmedi. Hiç beklenmedik bu ölüm, onu se-ven herkesi, pek çok insanı üzdü. Refik'in cenazesi, asri mezarlık-

tan içeri girdiğinde, her gün yanık sesiyle söylediği "Sarı Gelin" türküsü de giriyordu mezarlığın kapısından.

Refik gittikten sonra sinemanın ışıkları da bir gün söndü. Kapısı sonsuza kadar kapandı. Dönemin belediye başkanı ise Erzurum'a çok uzun yıllar hizmet vermiş bu kültür mekânına kazma vurup yerle bir etti.

Aradan çok uzun yıllar geçti. Nerede bir Erzurumlu görüp Doğu Sinema'sından bahsetsem, ardından hemen Refik Emi gündeme gelir. Bazen düşünür dururum; askerliğini süvari birliğinde yapan ve çok sevip saydığı komutanı Yüzbaşı Fethi Savaş'ın üniformasına vurulup, terhis olduğundan emekli oluncaya kadar giydiği, süvari pantolonu ile çizimleri mi Refik'e yaşama sevinci veriyordu, bilinmez... Bilinen bir gerçek varsa, Refik, hikâyesi olan bir adamdı.

KAR YOLCULARI

*"Gün doğmadan başladı
Filizkıran fırtınası
Evler Yemen türküsü
Sokaklar seferberlik..."*

Hasan Hüseyin

Sisler, fırtınalar, bulutlar diyardı Karakaya Dağı. Üç bin metreyi aşan dorukları, yaz kış bulutlarla şişer, köpüklenir, bir tek ağaç, ot bitmezdi. Kışları bu öfkeli hırçın dağlar, birçok insanı, hayvanı koynuna alır, azgın fırtınalarla boğar, buza kara kurban ederdi. Karakaya demek kar, fırtına, ölüm demekti.

Birinci Dünya Savaşı çıkmış, Padişah kutsal sancak-ı şerif'i açmış, seferberlik ilan edilmişti. Kuşkusuz, silahsız da olsa, çiftçi meselesiyle, çoban asasıyla bu savaşa katılacaktı.

Payitaht süvarileri, seferberlik ilanını halka duyurmak için Erzurum'dan yola çıkmışlardı. Saatler süren bir yolculuktan sonra Karakaya Dağı'nın eteğindeki Başköy'e ulaşmışlardı.

Başköy seksen haneliydi. Ağası Beran Ağa'ydı. Beran Ağa, payitaht süvarilerini birden karşısında görünce hem şaşırды hem üzüldü. Bal rengi gözlerinin ışığı söndü. Çünkü süvariler sık sık gelmezlerdi. Önceki harpte, üç oğlundan en büyüğünü, Karakaya Dağı'nın dondurucu soğuşunda kaybetmişti. Payitaht süvarileri şimdi yine kapısına dayanmışlardı. İki oğlunu da teslim alıp aske-re götüreceklerdi.

Bunları düşünen Beran Ağa, dipsiz kuyuya düşmüş gibi oldu. Payitaht süvarilerinin oturduğu odaya girdi. Yanı başındaki min-dere oturdu. Altmış yaşını geçmiş, gür kaşlı, gür bıyıklı Beran Ağa has yünden bir kalpak giymişti başına. İşlemeli, nakışlı yün çorap-larını dizlerine çekmişti.

Beran Ağa'nın ayak işlerini yapan Eşref, duvara gömülmüş olan ocağa tezek attı. Kuru geven¹ dallarıyla tutuşturdu onları. Çünkü payitaht süvarileri donanımlı asker giysilerine rağmen üşümüş-lerdi. Morarmış ellerini, yüzlerini, tutuşan tezek ateşinde ısıtmaya başladılar.

Eşref, küçük bakır taslarda sıcacık buharı tüten süt ikram etti süvarilere. Onlar ağır ağır sütlerini içerlerken Beran Ağa sordu:

"Bizim Başköy'den alacağınız asker sayısı kaçtır? Belli mi?"

Bıyıklı, uzun boylu Mustafa yanıtladı soruyu:

"Padişahımızın emridir, eli silah tutan herkesi götüreceğiz. Bu gece kalınır, Allah'ın izniyle yarın asker uşaklarını toplar deftere yazarız. Analar, bacılar asker uşaklarına şimdiden peynir, çörek, börek hazırlarsa iyi olur. Cuma sabahı Karakaya Dağı'nı aşarak Er-zurum'un yolunu tutacağız."

Üzüntüsünden, Beran Ağa'nın yüzü karardı. Sordu:

"Peki, Padişahımızın harbi nerede olacak? Çanakkale'de mi? Çöllerde mi?"

Mustafa yanıt verdi yine:

"Harp yeri size yakındır Beran Ağa. Sarıkamış'ta, Allahuekber Dağları'nda Rus'a karşı yapılacaktır" dedi.

1 Geven: Saman; arpa sapı. (YN)

Bir an sustu Beran Ağa. Sonra çıkış kapısının dibinde oturan Eşref'e döndü, "Çabuk muhtarı çağır. Gelsin" dedi.

Eşref, "Emrin başım gözüm üstüne" dedi, dışarı çıktı.

O ara Beran Ağa'nın oğulları Aras ile Ferman girdiler içeri. Odada oturan süvarileri saygıyla selamladılar; "Hoş gelmişsiniz. İnşallah hayırlı haberler getirdiniz" dedikten sonra diz üstü çöküp oturdular.

Süvari Mustafa, Beran Ağa'ya bakarak, "Padişah efendimizin emri gereği, Sarıkamış Harbi için asker toplayıp götüreceğiz. Ova köylerinin erleri toplandı. Şimdi sıra dağ köylerine geldi" dedi.

Aras ile Ferman, anlamlı anlamlı bakiştılar. Beran Ağa, "Padişah efendimiz için boynumuz kıldan incedir" dedi.

Bu kez süvari Hüseyin girdi söze, "Beran Ağa; ordumuza, askerimize defalarca arpa, buğday, yağ ve et yardımı yaptınız. Sizin vatanseverliğinize sözümüz yoktur" dedi.

Beran Ağa, "Sağ olun! Vatansever insan olmaz. Yardım etmek boynumuzun borcudur" dedi.

Beran Ağa ile süvariler konuşturlarken akşam karanlığı ağır ağır çöktü köye. Bu ara Muhtar Muhittin ile birkaç köylü girdi içeriye. Kandilin aydınlattığı odayı doldurdular. Muhtar ve köylüler sorular sordular süvarilere. Onlar konuşturlarken, Beran Ağa son derece gergin ve asık suratlıydı. Padişah'ın asker toplaması bir değil, iki değildi. İki yıl önce yine böyle asker toplamışlar; büyük oğlu Selahattin, Karakaya Dağı'nda donarak ölmüştü. Selahattin'in acısı henüz geçmeden şimdi de evli, çocuklu oğlu Aras ile küçük oğlu Ferman'ı askere alacaklardı. Aras ile Ferman'ın dışında, köyde kırk beş yaşın altında ne kadar evli veya bekâr erkek varsa toplayıp askere götüreceklerdi. Anaların, babaların, kardeşlerin, gelinlerin yürekleri tekrar yanacak, pek çok öksüz, yetim çocuk ortalarda kalacaktı. Geriye Karakaya Dağı ile Aşut tepelerinin fırtına çılgıllarından başka bir şey kalmayacaktı.

Beran Ağa bunları düşündükçe huylandı. İçinden, "Bari benim ile kadınları da alsınlar askere de kurtulalım" dedi. İçinden geçen-

leri sanki süvariler duymuşlar gibi onlara döndü, "Asker ağa, Padişahımızın emirleri gözüm, başım üstüne amma velâkin köyümüz Başköy'de erkeğin kökü kazınmak üzeredir. Bizden asker istenmesi, ateşsiz ocaktan ateş istemeye benziyor" dedi.

Payitaht süvarileri bu söze cevap vermediler.

Konuk odasında, erkeklerin neler konuştuklarından, ev kadınlarının haberleri yoktu. Beran Ağa'nın karısı Huri Ana, tandırın başındaydı. Pişirdiği sıcacık ekmekleri destelerken, altı kız çocuğu doğuran gelini Sara da konuklar için yemek hazırlıyordu. Sürekli evlerinde çalışan Ermeni asıllı Cüce Meryem, tandıra eğilmiş tezeğin közüne gömülmüş kulplu toprak tencereyi çıkarmaya çalışıyordu. Tencerenin içi pişmiş patatesle doluydu. Sara'nın on yaşındaki büyük kızı Dilvin de onlara yardım ediyordu. Dilvin, kar küpünden toprak çanağa kar doldurup Meryem'e uzatıyor, Meryem de haşlanmış patatesleri karda yuvarlayarak soğutup soyuyordu.

Meryem, soyduğu patatesleri büyük sahana doğradı. Üzerlerine camız² yoğurdu ile eritilmiş tereyağı döktü. Eşref, hazırlanan yemeği konuklara götürmek üzereyken Beran Ağa girdi içeri. Beran Ağa içeri girer girmez tandırın kenarında oturmakta olan Huri Ana hemen kalktı ayağa. Kocasının kar yanığı yüzüne çöken ağır kahırın yansımaları gördü ve sordu:

"Hayır, ola Ağam. Nasılsan? Eyi misen?"

Beran Ağa, "Durumlar eyi değildir Höri. Harp vardır yine. Süvariler erkeklerimizin tamamını alıp götürecekler. Allah sonumuzu hayır eyleye" dedi.

Tokat yemiş gibi oldu Huri Ana. Başını yumruklayarak ince ağıtlar yakmaya başladı.

Eşref, dondurucu soğukta dış kapıyı örtmeyi unutmuştu. Açık kapıdan, Beran Ağa'nın sözleri çabucak duyuldu. Tandır evi bir anda kadınlarla doldu. Beran Ağa hemen konuk odasına geçti.

2 Camız: Su içinde ve batakliklarda yatmayı seven sütü için ve yük taşıma hayvanı olarak beslenen memeli bir sığır türü; manda; su sığırları. (YN)

Çünkü tandır evinde kadınların ağıtları hemen yükselmeye başlamıştı. Bazı kadınlar dizlerini dövüp ağıt yakıyordu. Sara'nın küçük kızları da korku dolu gözlerle onları izliyorlardı.

Cuma sabahı erkenden, Başköy'den askere alınacak olan askerler toplandı. İçlerinde bıyıkları yeni terlemiş gençler de vardı. Eli silah tutan Başköylü kırk üç erkek, ağıtlarla Padişah'ın süvarilerine teslim edildi. Gidenlerin bez torbaları tandır ekmeği, peynir, çörek ve börekle doluydu. Kırk üç erkeğin yarıya yakını atlıydı. Atlarıyla birlikte orduya katılıyorlardı. Çocuk yaştan beri yörenin yakıcı keskin ayazına alışmışlardı. Bu zalim kışta şimdi çarıklı ayaklarıyla eğitim görecekle, sonra da Ruslara karşı çarpışacaklardı.

Atlarla, keçe çizmeli ayaklarıyla Karakaya yoluna düşen kırk üç kişilik savaş kafilesinin ardından herkes dışarı çıktı. Ellerini savurarak, havayı, gökyüzünü döverek, haykırarak açıklıkta yakılan ağıtlarla Başköy, ağıt yurduna döndü o gün. Pek çok kadın acı dolu ağıtlar yakmaktan bitkin düşmüşlerdi. O gün evlerin hiçbirinde tandır yanmadı, tahta siniler, sofralar kurulmadı, yemeğe kimse oturmadı.

Seksen haneli Başköy'de Beran Ağa ile birkaç yaşlı erkek, Ağa'nın hizmetkârı Düztaban Eşref ile Cüce Meryem'in kocası Nalbant Krikor kalmıştı. Krikor'un elinden her türlü iş gelirdi. Duvar örür, sıva yapar; at nallar, tahta kaşıklar, kepçeler, saç ve yün tarakları yapardı. Krikor, evinde, karısı Cüce Meryem ile hiç konuşmayan, suskun yaşlı ablası Bedros'la birlikte yaşardı. Bedros Nine, sabahtan akşama kadar halı ve kilim dokurdu. Başköy'ü Ermeniler terk ettikleri gün onlar köyde kalmışlardı. Köylülerle birlikte dayanışma içinde, mutlu olarak yaşıyorlardı. Nalbant Krikor ayrıca bir keçe ustasıydı. Erzurum'a götürüp satmak için hazırladığı, el emeği göz nuru yirmi çift keçe çizmeyi, savaşa götürülen Başköylü erkeklere parasız vermişti.

Bahar aylarında, dağların eteklerinde ışkın³, çöven⁴, çiğdem toplayan köylü kadınların yürekleri taşa dönmüş gibiydi. Elleri karla, buzla, tandır ateşi, geven dikenini ve tezekle barışık olan kadınların bir işleri de bundan böyle mezar kazmak olacaktı. Gözyaşlarıyla donmuş toprağı kazmak, onlar için acı bir sorumluluktuktu. Birçoğu bu acı gerçeğı bilmiyordu. Çünkü askere götürülen oğulları, kocaları ve kardeşleri artık bir daha geri dönmeyecekti. Onların mezarları bile bilinmeyecekti.

Günler geçti. Zahire⁵ kıtlığı, açlık, yoksulluk başladı. Tandırlarda arpa ile çavdar ekmekleri bile zor pişiriliyordu.

Soğuk ve acı ayaz, taze yaprakları nasıl kurutursa, açlık ile yoksulluk da önce bebeleri, çocukları vurdu. Ateşli hastalıklar evlerde cirit atmaya başladı.

Cenazelerin hazırlanıp mezarlığa götürülmesi, gömülmesi beli bükülmüş erkekler ile kadınlara düşüyordu. Atmışını çoktan geçmiş Beran Ağa'nın, beli bükülmüş yaşlıların dışında, yardımcısı Düztaban Eşref, Çoban Sıdık ve Ermeni Krikor'dan başka çevresinde on haftadan beri kimse kalmamıştı.

Seferberliğe götürülen kırk üç askerden, henüz bir haber alınamamıştı. Bütün bunlar yetmezmiş gibi kahredici karlı soğuşun, göz gözü görmez tipinin zulmü, her geçen gün artıyordu.

Düşünde sık sık oğullarını gören Beran Ağa'nın ruh hali bozulmuştu. Bir yalnızlık, ıssızlık ve kimsesizlik duygusu sarmıştı içini. Harpler, hastalıklar, ölümler ve çaresizlik boğuyordu onu. Her gece olduğu gibi yine uykusu kaçtı. Şafak sökmeden kalktı ayağı. Sarığını sarıp karısına seslendi:

3 Işkın: Doğu Anadolu bölgesinde bol miktarda yetişen, karabuğdaygillerden, böbrek biçiminde yaprakları olan, küçük beyaz çiçekli, göbeğinden yumurtalı yemek yapılan, kökü halk hekimliğinde kullanılan ravent cinsi çok yıllık bir otsu bitki; ışgın; labada; tat. (YN)

4 Çöven: Beyaz veya pembe çiçekli, yapısında sabun maddesi bulunan, idrar söktürücü olarak da kullanılan, çok yıllık otsu bir bitki; köpürgen; sabun otu. (YN)

5 Zahire: Gerektiğinde kullanılmak üzere saklanan tahıl. (YN)

"Höri, Höri! Neredesin?"

Huri Ana, tandır başında oturmuş dua edip tespih çekiyordu. Kalkıp girdi odaya:

"Buyur Ağam!"

"Höri. Yüreğim beter sıkıntıdadır. Gel iki laf edelim hele!"

Karı koca tezek yanan ocağın karşısına oturdular. Ağa:

"Tipi bu gün de aman vermeyecek, belli vallah billah. Kaç gündür üstümüze kar değil zulüm yağıyor. Hava biraz açsa da canımızı dışarı atsak diyorum, o da olmuyor. Geceleri rüyama oğullarım giriyor. Süvarilere teslim ettiğimiz canlardan, iki buçuk ay oldu ses seda yoktur. Öldüler mi? Kaldılar mı? En ufak haberimiz yoktur. Paşaların kalemi kâğıdı yok mudur da iki satır yazıp bize göndermiyorlar."

Huri ana sessizce ağlıyordu, "Ağam. Biraz sus. Zaten ciğerim köze, kömüre kesmiş" dedi. Gözyaşlarını başörtüsüyle sildi.

Dışarıda kar fırtınası uğulduyordu. Huri Ana kendini toparladı, "Ağam. Rüyanın önü açık olsun! Oğullarımız sağ salim dönsünler, her türlü açlığa, yoksulluğa razıyım. Bütün evlerde boynu bükük çocuklar, analar, gelinler var" dedikten sonra ellerini havaya kaldırarak Allah'a yalvarmaya başladı:

"Yüce Rabbim bir daha bize evlat acısı çekirme."

Beran Ağa:

"Ne yapacağız Höri? Bu nasıl kara günlerdir."

"Ağam, harbe gidenlerin hepsini Cenab-ı Allah'a teslim ettik. Elimizden başka ne gelir ki."

"Doğru. Vatan için harbe gitmek namus ve şereftir."

"Çocuk ölümleri evlerde arttı Ağam. Dün akşam Gülnaz bacı, bağıra çağıra haber verdi. Molla dayı tifodan ölmüş."

"Deme yahu! Vay Molla vay! Oğulları Sarıkamış'ta harptedir, kendisi de ölmüştür. Molla'ya Allah rahmet eyleye..."

"Cenaze beklemez. Hepimiz yardım edeceğiz inşallah!"

"Hava biraz kendine gelse de cenazesini kaldırsak bari..."

Öğleye doğru fırtına azıcık dinince, karı koca Eşref'in ahşap kar küreğiyle açtığı daracık yoldan cenaze evine gittiler. Cenaze evi kadınlarla doluydu.

Cenazeyi zorlukla yerinden kaldırdılar. Molla'nın bedenini Beran Ağa dualarla yıkadı. Eşref ile kadınlar, tabutu mezarlığa taşıdılar. Eşref ve kadınlar binbir zorlukla mezarı kazıp Molla'yı toprağa verdiler. Saatler süren gömme işleminden sonra akşama doğru herkes evine döndü.

Kış günü hava çabucak kararmıştı. Penceresiz odanın tabanına serilmiş yün döşekte, askere götürülen Aras'ın beş küçük kızı, birbirlerine sokulmuş, mışıl mışıl uyuyorlardı. Odayı yanmış tezek közleri güçlükle aydınlatıyordu.

İri kıyım olmasına, sert yüz hatlarına karşılık Beran Ağa, oldukça yufka yürekliydi. Geniş taraklı elleri vardı. Damarları şişkindi. Elini sakosunun cebine soktu. Çıkardığı mendille gözlerinin yaşını sildi. Huri Ana kocasının sessizce ağladığının farkında değildi.

Ağa suskunluğu bozdu, "Molla eyi, has adamdı. Molla ölünce kolum kanadım kırıldı. Mekânı Cennet olsun!" dedi.

"Allah gençlere, cıvanlara ölüm vermesin Ağam. Gelinlerin ne çok çocukları öldü. Her tarafta sabiler gidiyor ölümüne."

"Allah hepimize sabırlar versin Höri. Başka ne diyebilirim."

O ara küçük kızlardan Fadime ile Lorin uyandılar. Çişleri gelmişti. Çıplak ayaklarıyla dışarıya koştular. Hızla çömelerek karların üzerine işediler. Sonra da aynı hızla yatağa koşarlarken, küple-re kar dolduran Sara Analarına yakalandılar. Sara kızların ellerini karla ovdu. Büyük toprak çanaktaki çöven suyuna batırdı, sonra da "Ortalık hastalık dolu. Böyle yapmazsam ölürsünüz" dedi.

Beran Ağa ise yatağa koşan kızların ayaklarını, ellerini kendi sıcacık elleriyle ısıttı. Sıkıntısı yüreğine sığmıyordu:

"Ah Höri ah! Arasıma Cenabı Allah bir oğlan çocuk nasip etmedi. Gelinim Sara güzeldir, terbiyelidir, çalışkandır. Ama ne yapayım ki on senede altı kız çocuğu doğurdu bu eve."

Huri Ana, "Ne yapalım Ağam. Ferman oğlumuz harpten gelmez evlendiririz. Oğlu olursa kör ocak olmaktan kurtuluruz" dedi.

Huri Ana ile Beran Ağa konuşurlarken Sara gelin de küplere kar dolduruyordu. Karakışta su ihtiyacı, küplere doldurulan karlarla karşılanıyordu. Sara daha sonra yağ kandilinin ışığında, ahşap tekne de sabahın ekmek hamurunu yoğurmaya başladı. Elleri hamura her dalışta kocası Aras geliyordu aklına. Odadaki büyükleri duymasa, yüreğindeki yangını ağıtla söndürecek. Sessizce ne çok ağıt yakmıştı kendince. Bir oğlan doğurup da verememişti Aras'ın kucağına. Eri Aras'ı öyle çok özlemişti ki Aras'a yaktığı ağıt diline vurdu:

"Erzurum'un kalesi
İçinde asker sesi
Padişah'a yalvardım
Yollamadı Aras'ı..."

Sara henüz on beşindeyken Başköy'ün yakınlarındaki Yavi köyünden Beran Ağa'nın evine gelin gelmişti. Uzun boylu, elmacık kemikleri çıkık, yanakları çilli, kına rengi saçlı, mavi gözlü bir Türk kıızıydı.

Aras, Sara'yı görür görmez sevmişti. Sara'nın babası "Pala Mustafa" diye bilinirdi. Mustafa, Başköylü Beran Ağa'nın sevilip sayıldığını iyi bilirdi. Beran Ağa, Sara Kız'ı babasından istemiş, başlık olarak da yüz elli koyun, bir at, bir de süslü Kafkas kaması vermişti.

Yoğurduğu hamuru ekşimeye bırakan Sara, elinde yağ kandiliyle girdi odaya. Beran Ağa ile Huri Ana, sönmüş ocağın önünde sessizce oturuyorlardı. Huri Ana, "Sara kızım yataklarımızı ser de yatak" dedi.

Beran Ağa ayaklarını uzattı. Sara, Ağa'nın ayağının yün çoraplarını çekip aldı. Usulca yatağının yanına koydu. Dışarı çıkarak

bakır tasa kar doldurup başularına koydu. Kar, ağır ağır eriyecek susayan olursa gece iecekti.

Sara bu kez tavandaki direğe tutturulmuş olan perdeyi indirdi. Kızların yatağının bitişiğine iki yün minder koydu, kendisine yatacak yer yaptı. Yatmadan önce tavan direklerine asılı salıncakta uyumakta olan Yarpuz bebeğin yüzüne kandil ışığında baktı. "Yarpuz" adını, dedesi Beran Ağa koymuştu.

Ocağın tezek közü geçmiş, oda soğumaya başlamıştı. Sara, Yarpuz bebek ile kızları yorganlarıyla sıkıca örttü. Yatağına girdi. Uykuya dalmadan önce ayaklarını kızların sıcakık ayaklarına uzatıp ısıtmaya çalıştı. Kocası Aras'ın harpten döneceği günü dūřündü. Sonra gözlerini ağır ağır yumdu.

Fırtına dışarıda biraz dinmişti. Yarpuz bebek sabaha yakın uyandı. Bebeğin ağlamasını Sara'dan önce Huri Ana duymuştu:

"Sara, Sara! Kalk, kız ağlıyor."

Sara ses çıkarmadan yatağından fırladı. Yanı başındaki sarkan perdenin arkasında Beran Ağa uyuyordu. El yordamıyla bebeği salıncaktan indirdi, emzirdi. Karnı doyan bebek ağlamayı kesti.

Ocağın yanındaki yapağıların arasında, hazırlanmış höllük⁶ toprağını aldı. Yarpuz'un kundağını çözüp höllüğü değiştirdi. Bebeği Huri Ana'ya verdikten sonra yün peştamalını sıkıca bağladı. Yağ kandilini ateşledi, çıktı odadan. arıklarını giydi. Yün oraplarının üzerine bağcıklar attı, bağladı.

Sara, kar küpünden isli kazana kar doldurdu. Tandır başına götürdü. Akşamdan hazırladığı tezek parçaları ve gevenlerle tutuşturdu tandırı. Yükselen alevler kar kazanıyla buluştu. Sara kapıyı açtı, çıktı dışarı. Kuru ayaz yaktı yüzünü, ısırdı. Arka duvara dayalı merdivenle ahır damının üstüne ıktı. Günlerdir esen kar fırtınası, damın üstünde hayli kar biriktirmişti. Hava henüz karanlıktı. Uzun eteklerini yukarı kaldırmadan yaptı tuvaletini. Ayağa kalkmadan önce karla temizlendi iyice. Dışkıyla kirlenen karı kürekle damdan aşağı uzaklara attı.

6 Höllük: Eskiden bebek bezi yerine kullanılan kuru toprak. (YN)

Beran Ağa evde olmadığı zamanlar, Sara gereksinimini ahırda giderirdi. Dahası, kocası Aras'la seviştiği gecelerde, tandırın közüne gömdüğü küçük bakır kazan dolusu sıcak suyla ahırda yıkanır, abdest alırdı.

Sara damdan aşağı indi, ellerini karla iyice ovdu, ardından çanaktan kil alıp avuçlarını bol karla beraber temizledi. Abdest alıp sabah namazını kıldı. Ahıra girdi. İnekleri sağarken, Meryem evinden yardıma geldi. Çok geçmeden küçük kazan, sütle doldu. Dolu kazanı Meryem'le birlikte alevli tandırın üstüne koydular.

Huri Ana uyanmıştı:

"Günün hayırlı olsun gelin! Senin de günün hayırlı olsun Meryem!"

"Sağ ol Ana!"

"Sağ ol büyük hanım!"

Huri Ana:

"Ben namazımı kılar, uşakların karınlarını doyururum. Sen hamuru pişir Sara."

"Tamam, iyi olur ana."

Meryem, hayvanların altını süpürmek için ahıra gitmişti. Kış karanlığı ile ev karanlığı birbirine karışmıştı. Yine de dışarıda kar aydınlığıyla birlikte, taze bir sabah başlıyordu.

Beran Ağa, Meryem'e yardıma giden Eşref'e seslendi, "Eşref. Karnını doyurduktan sonra komdan⁷ bir koyun al, cenaze evine götür. 'Ağam gönderdi' de! Sen koyunu kes, kadınlar yemek yap-sınlar. Molla'nın ruhu için gelenlere yedirsinler. Selamımı söyle" dedi.

Eşref, "Emrin başım gözüm üstüne" dedi.

Sara o gün, Meryem'le birlikte dolu dolu çamaşır yıkadı. Dışarıdaki tezeklikten tandıra durmadan tezek taşıdılar. Sıcak su kazanı tekrar tekrar karla dolduruldu.

Ahşap çamaşır teknesinde iki kadın çamaşırları sıcak suda, avuçlar dolusu kille ovdular. Çıplak ayaklarıyla çiğnediler. Sara

7 Kom: Kışın kullanılan davar ahır; ağıl. (YN)

Meryem'e döndü, "Meryem bacı, kış günü bu zahmeti çekmesek, bittten kırılırız" dedi. Yıkanan çamaşırları, çöven suyunda duruladı.

İki kadın, yıkanan çamaşırları samanlığa götürüp, ottan örülen iplere astılar. Asılan her çamaşır hemen buz tutuyordu.

Meryem, odanın tabanına serili keçeleri silerken, Yarpuz bebek ağlıyordu. Dilvin kardeşini kucakladı, annesine getirdi. Sara, be-beğini emzirirken, soğuktan kıpkırmızı olmuş ellerine bakıyordu. On beş yaşından beri koca evinde yaşıyordu. Günler, aylar, yıllar hep bu evin içinde geçiyordu. Hiçbir şey değişmiyordu. Evlendiği günden beri her şey aynıydı. Kendisi dahil yöredeki köylerin bütün kadınlarının gözleri, kulakları önce babaya, baba yoksa erkek kardeşe, sonra kocaya, kocadan sonra kocanın babasına dönüktü. Doğuştan böyleydi bu. Kadınların ağzından yaşama dair en ufak görüş, söz, sevinç çıkmazdı. Kadınlar ne kadar çok çalışırlarsa de-ğерlerinin de o denli artacağını sanırlardı.

Akşama daha çok vardı ama Sara'nın göz kapakları yorgunluk-tan kapanıyordu. Yarpuz bebek ise hâlâ meme emiyordu. Sara'nın uykulu gözleri Gülo Bibi ile Nazife'nin eve girmeleriyle açıldı, "Hoş geldiniz Bibi. Sen de hoş geldin Nazife" dedi Sara.

"Hoş bulduk! Canımız sıkıldı. Bu gün tipi azıcık insafa geldi ca-nımızı buraya attık" dedi Gülo Bibi.

Sara, "Eyi ettiniz Bibi, Huri Ana namazdadır. Şimdi gelir" de-dikten sonra Meryem'e seslendi, "Meryem bacı, Bibim-gile kaynar süt getir içsinler" dedi.

Yarpuz bebeği Gülo Bibi'nin kucağına veren Sara, Meryem'in toprak çanaklara koyduğu sütün yanına, pişirdiği taze ekmekler-den koydu, "Haydi, Bibi haydi Nazife, buyurun için yiyin" dedi.

"Sağ olasın gelin. Ömrün uzun olsun" dedi Bibi.

"Amaaan Bibi. Bunlar bir şey mi? Bu köyün neredeyse bütün babaları, oğulları askere alındılar. Kolumuz, kanadımız kırılmış gibi. Erkeklerimiz Sarıkamış'tan sağ salim gelsinler başka bir şey istemem. Bizim halimiz ne olacak Bibi? Tezek yığınları yarı yarıya

indi. Bu senenin soğuğu daha çok can yaktı. Evlerde er kişi kalmadı. Her şey biz kadınların dalına bindi. Her ev şimdi bir hasta yatağıdır. Hastalar evlerinde gözlerini açamıyorlar. Uşaklarının yüzleri donmuş gibi. Eskiden keyifli keyifli oynar, cıvıldaşırlardı. Şimdi babaları yok diye yüzlerine kül elendi."

Az sonra Huri Ana da geldi. Aralarına katıldı. Sara gelin konuşmasını sürdürürken, Huri Ana ellerini açmış hayır dua ediyordu.

Solgun ışıklı tandır başında kar kadınları, acının, kahrın diliyle konuşuyorlardı. Evin küçücük kızları da onları dinliyordu.

Bütün kadınların dillerinin ucundaki soru, askere alınan kar adamlarıydı. Üç aydan beri onlardan en ufak bir haber yoktu. Evler erkeksizdi. Kadınlar gün doğumundan gün batımına ve hatta gecelere dek sonsuz bir sabır ve gayretle çalışıyordu. İçlerindeki umut da her gün giderek tükeniyordu. Birbirlerine pek belli etmiyorlardı ama askerden, Sarıkamış'tan, Allahuekber Dağları'ndan gelebilecek kötü haberlere hazırlıyorlardı kendilerini. Yaşadıkları her gün, kara günden ibaretti. Dağın taşın kara kestiğı beyazlıklar, birer ölüm, birer kefendi onlar için. Evlerde çocuklar, ateşler içinde ishal, kızamık, tifo ve boğmacadan kırılıyordu.

Doğru dürüst askeri eğitimden geçirilmeden, acemi komutanların hırsları ve aceleciliğı yüzünden Sarıkamış'ta onbinlerce askerin bir tek kurşun atmadan kar kuyularında donduğundan henüz kimsenin haberi yoktu, olmamıştı.

Yüzlerini güldürecek bir tek umut ışığı yoktu. Bütün umutları üşüyordu, kar altındaydı. Çaresizlikle besleniyordu kadınlar. Avuçları, elleri gökyüzüne açık şekilde ettikleri bütün hayır duaları yere düşüyordu.

Gelen her akşam, bir öncekinden ağır çöküyordu ortalığa. Konuşmalar, iç çekişler gözyaşlarıyla sürüyordu. Eskiden ettikleri hayır dualarında güneş vardı, sıcaklık ve sevinç vardı. Şimdi ise hiçbirisi yoktu.

Tandır başındaki kadınlardan Gülo Bibi'nin gelini Nazife birden söze girdi:

"Erlerimiz harbe gitmeden önce, gece yataklarımız sıcaktı."

Gülo Bibi, Nazife'yi tersledi:

"O nasıl bir sözdür kızım. Sende utanmak arlanmak yok mudur. Burada büyükler var. Harbe götürülenlerin alınlarına ne yazılmışsa o olur. Onlar namusları için harbe gittiler."

Derin bir sessizlik oldu.

Beran Ağa ile Çoban Sıddık dışarıdan geldiler. Kadınların tümü ayağa kalktı. Başlarını saygıyla önlerine eğdiler.

Sara koştu, odanın ocağını yaktı. Küçük kızlar dedelerinin çevresinde toplandılar. Lorin, dedesinin boynuna sarıldı. Sordu:

"Dede, babam niye gelmedi?"

"Gelecek Lori gelecek! Senin baban, ötekilerin babaları da Allah'ın izniyle gelecekler."

Çoban Sıddık, canını dişine takarak Erzurum'dan gelmişti. Karakaya'yı aşarken, kar uykusuna tutulmuş, donmaktan zor kurtulmuştu.

Bu yetmezmiş gibi Erzurum'da duyduğu haberler içini yakıp kavuruyordu. Sarıkamış'ta binlerce askerin donduğuna dair duyumlar almıştı. Biliyordu durumu ama sıkı tutuyordu ağzını. Beran Ağa ise Sıddık'ın ağzına bakıyordu:

"Erzurum'da, Sarıkamış'tan bir haber duymadın mı? Onca asker uşağını nereye götürmüşler? Ne olmuştur sonları?"

"Hiçbir haber yoktur Ağam. Duymuş olsam sana söylemem mi? Erzurum perişandır. Kıtık şehri vurmuştur. Harbe gelince konuşulanlara bakılırsa, Urus'la harp devam ediyormuş..."

Beran Ağa sıkıntılı bir gece geçireceğini hissetti. Yumdu gözlerini. Başını öne eğdi. Evdeki eski güzel günleri düşündü.

Karakış aylarca sürerdi Başköy'de. Aylarca birbirlerinin ayak izlerine basarak yürüyen köylüler, bazen kendilerini dünyanın dışına düşmüş gibi hissederlerdi. Dağda, tipide donup ölmek, çığ altında kalmamak için gece gündüz dua ederlerdi.

Hayır dualarına, ahırlarında karınlarını doyuran öküzleri, inekleri ve atlarını da dahil ederlerdi. Çünkü hayvanları onların yaşamının birer parçasıydı.

Evlerinin umudu, oğulları ve gençleriydi. Ne olmuştu da aradan üç ay geçmesine karşın, en ufak bir haber alınamıyordu? Düşman kurşunlarıyla mı öldürölmüşlerdi yoksa? Şehit mi düşmüşlerdi? Bu olasılıkları düşündükçe yürekleri yanıyordu.

Başköy, uzun belli, mor renkli Erzurum koyunu yetiştirmede ün salmıştı. Karlı, tipili günlerde bile koyunlar karlı tepelere götürölür, hayvanlar ön ayaklarıyla karı eşerek derinlikteki ot kökleriyle beslenirlerdi. Beslenmeden sonra koyunlar komlara götürölürken kuyruklarından buz parçaları sarkardı.

Sürüyü kurtlardan korumada ustalaşmış olan Çoban Sıddık, karakışta köyün koyunlarını tepelere bölüm bölüm götürölürdü, kadınlar ise ahırlardaki büyükbaş hayvanlara bakardı.

Keskin, ısırıcı soğukla birlikte şafak söküyordu. Beran Ağa'nın evinin önündeki emektar çoban köpeğı Ağır, durmadan havlıyordu. Sıkıntı ve kuşku içindeki Beran Ağa, ahır sekisinde yatan Eşref'e seslendi.

"Eşref, çabuk dışarıya çık! Ağır çok havladı. Bak etrafa niye havlıyor?"

"Tamam Ağam..."

Eşref dışarıya çıktı. Evin at ahırını, komun çevresini iyice dolaştı, Ahır, komu açıp baktı. Kimseler yoktu.

Eşref eve döndü. Ağasına, "Her yere iyice baktım Ağam. İn cin yok. Ağır, Karakaya'ya doğru havlıyor" dedi.

Beran Ağa:

"Hayır olsun inşallah, yoksa bir gelen mi vardır?"

Beran Ağa'nın umutları tükeniyordu. Ağzını bıçak açmıyordu. O sabah ne süt içti ne ekmek yedi. Sıkıntıları içine sığmıyordu. Evde küçük kızların sesleri vardı yalnızca.

İkinciüstüydü, köyün sağır ve Dilsiz Reşo'su sopasıyla Beran Ağa'nın evinin kapısına durmadan vuruyordu. Beran Ağa, "Hayır dır inşallah" diyerek kapıyı açtı, Yüzü gözü soğuktan donmuş, morarmış, dilsiz, garip Reşo'yu buldu karşısında.

"Ne var Reşo? Ne oldu?"

Reşo, garip sesler çıkararak Karakaya eteklerini sopasıyla gösteriyordu. Reşo garibi, kar tipi demez, sopasıyla dağların eteklerinde gezerdi hep.

Beran Ağa, Karakaya Dağı'na doğru baktı uzun uzun. Orada dağın eteğinde bir karartı belirmişti. Garip Reşo, beliren karaltıyı göstererek garip uğultular, anlaşılmaz sesler çıkarıyordu.

Beran Ağa'nın yaşlı yüreği hızlı hızlı çarpmaya başladı. Kendi kendine, "Ula yoksa gelen yolcu savaş haberi falan mı getiriyor? Hayırdır inşallah" diyordu.

Beran Ağa elini cebine atarak, yirmilik bir mecidiye çıkardı, Dilsiz Reşo'nun avucuna koydu. Gür sesiyle Eşref'e seslendi, "Çabuk ahırdan iki at çıkar, hazırla. Karakaya'ya doğru gidiyoruz" dedi. Eşref titreyen sesiyle, "Emrin başım gözüm üstüne Ağam" dedi.

Konuşulanları, ortalıkta bir hareket olduğunu kadınlar duyup hissetmişti. Ayaza, kara aldırmadan kapının önüne çıktılar.

Huri Ana, içine doğmuş gibi hem ağlıyor hem de şükürler ediyordu. Kapının önünde kısa sürede Gülo Bibi, Safiye Bacı, Mer-yem, Nazife, Muhabbet gelin, Sara, Huri Ana birikmişlerdi. Sokağın ucundan başka kadınlar da gelmekteydi.

Huri Ana, yüreğinin yangınını hemen dışarı vurdu. On yıl önce Karakaya'da donup ölen oğlu Selahattin'e yaktığı ağıdı yakmaya başladı:

"Oyy Selooo! Oyy!
Evimi barkımı yıkan Selooo...
Anan, bacın öleydi de
Bir sen geleydin Selooo
Zalim Karakaya aldı yavrum Selooo!"

O sırada Sara, kapının önünde heykel gibi duruyordu, "Sus anam sus, birden ağlama, anlayalım bakalım kim geliyor. Sus anam" dedi.

Bir süre sonra Beran Ağa ile Eşref, dağın yamacından kendilerine doğru düşse kalka, ağır ağır gelen iki yolcuya yaklaştılar.

Çenesi göğsüne düşmüş, gücü takadı kesilmiş, Musto'nun sırtında taşıdığı yolcu, Beran Ağa'nın büyük oğlu Aras'tan başkası değildi.

Eşref hemen atından indi. Karlara bata çıka koştu Musto'nun sırtında taşıdığı Aras'ı indirip koluna girdi.

Aras, tam anlamıyla bitmiş, tükenmişti. Üç ay önce savaşa götürülen güçlü, kuvvetli Aras değildi. Bu kez babası Beran Ağa koştu oğlu Aras'ın yanına. Ağlamaklı sesiyle, "Oğlum! Oğlum! Seni bana yollayan yüce Mevlama bin şükür" diyerek ağlıyordu.

Eşref'in yardımıyla Aras'ı incitmeden ata bindirdiler. Ağır ağır eve doğru yürümeye başladılar. Çoban Musto, olan biteni süvarilerden duyduğu kadar anlattı Beran Ağa'ya.

Aras'ın, Allahuekber Dağları'na çıkarken yaralanıp derin bir kar çukuruna düştüğünü, sonra da bir zabıt tarafından donmak üzereyken kurtarıldığını söyledi.

Beran Ağa'nın boğazı düğümlendi. Bir süre konuşamadı. Elleri titriyordu. Küçük oğlu Ferman'ı bir türlü Aras'a soramadı. Belliydi Ferman şehit düşmüştü...

Çok acılar çekmişti Beran Ağa ama evlat acısı farklıydı. Yumruk gibi, derinden bir kor gibiydi içini ve uğradığı her yeri yakardı.

Beran Ağa'yı, Eşref'i, at üstünde bitkin, yaralı Aras ile Musto'yu uzaktan fark eden kadınlar taş kesildiler.

Huri Ana'nın sesi yükseldi:

"Hani Fermanım? Fermanım nerededir? Oyy Ferman oy. Ferman cıvanım... Ben şehidime kurban olurum. Oy oy!"

Biriken kadın kalabalığı, Beran Ağa ile Huri Ana'ya en çok da Aras'a yardıma koştular. Herkes evin içine doluştu.

Sara, hızla yere yatak serdi. Kocası Aras'ı diğerlerinin yardımıyla döşeğe yatırdılar. Beran Ağa, oğlunun ellerini ayaklarını karla ovdu, öptü. Sonra Ferman'ın Allahuekber Dağları'na ulaşmadan,

Köprüköy çarpışmalarında şehit düştüğünü, ayrıca köyden savaşa götürülen kırk üç askerden otuz dokuzunun Allahuekber Dağları'nda donduğunu Musto'dan öğrendiler.

Anaların, bacıların, gelinlerin ve çocukların feryadı dağları inletiyordu.

Huri Ana, canını dışarı atar atmaz, tozan kepek karın içine attı kendini. Ağlayan kadınlar Huri Ana'yı zorlukla içeri taşıdılar. Gözleri kaymıştı acılı kadının, "Oooy! Oyyy! Anan öleydi Fermanım" diye inliyordu. Beran Ağa'nın ağıt dolu evi kadınlarla, çocuklarla dolup dolup taşı.

Yerde yatan Aras, zayıflamış, avurtları çökmüştü. Çevresinde olup bitenlerden hatta babasının evine getirildiğinden bile habersizdi.

Bir gün önce toprağa verilen Molla Dayı'nın karısı Zühre Ana, Aras'ın yatağının başucuna çökmüştü.

"Oğul Aras, Hem konuşmaya mecalin yoktur hem de yeri zamanı değildir. Ama oğullarım Nizamettin ve Ahmet de sizlerle gitmişlerdi. Acaba onlardan bir haberin var mı? Oğullarım ne haledir?"

Aras ona yanıt veremedi. Kanlanmış gözlerinden sel gibi yaşlar boşandı. Odayı dolduran kadınlar, ayakta sıralanmış nefeslerini tutmuşlardı. Aras bitkin sesiyle konuşmaya başladı:

"Çolak Abdo'nun oğlu Mahmut kurtulmuş. Ama ağır yaralıymış. Yoncalık'taki hastanede yatıyor. Ölenlerin adını tek tek okudular."

Konuşurken soluğu, gücü kesilen Aras, yeniden toparlanmaya çalışarak anlatıyordu:

"Nizamettin'in adını duymadım. Ahmet'in adı kayıp diye okundu. Kardeşim Ferman'ı Köprüköy çarpışmalarında Urus vurmuştur. Kardeşimin ölüsü Köprüköy'de kalmıştır, göremedim o mahşerde. Keşke ben de öleydim ana ben de..."

Kadınlar, odayı boşaltıp kar aydınlığında feryatlarla evlerinin tolunu tuttular. Aras daha fazla konuşamamıştı çünkü.

Sara, Aras'a küçük bakır tasa koyduğu yoğurdu güçlkle yedir-di. Köyün bütün acılı evleri gecenin sessizliğine büründü.

Beran Ağa'nın evindeki odalardan birinde, gece ocak yakılmış, ısıtılmıştı. Beran Ağa ile Huri Ana'nın yatakları ısıtılan odaya se-rildi. Cüce Meryem evine gitmemişti. Kızları uyutmuş, ertesi sa-bah pişirilecek ekmek hamurunu yoğurmuştu. Allahuekber Dağ-ları'ndan oğlu dönmeyen Gülo Bibi de kalmıştı Aras'ın yanında. Sara, yağ kandilini Aras'ın simsiyah olmuş ayaklarına bacaklarına tutuyor, Bibi de açılan yaraları, sıcak suya batırdığı temiz yapağıy-la temizliyordu. Gülo Bibi, Sara'ya dönerek "Kızım, kara sakızla, kuyrukyağı lazım bana" dedi. Sara:

"Tamam, Bibi hemen getireyim."

Gülo Bibi ocağa tezek parçaları attı. Kara sakızı eritip kuyruk-yagıyla karıştırdı. Bu karışımı Aras'ın bedeninde açılan yaralara sürdü. Sara'ya, "Gelin, sen azcık başını koy! Aras'ın başında ben otururum. Hadi sen yat!" dedi.

Gülo Bibi, şafak sökene kadar sessizce sicim gibi gözyaşı dök-tü. Hem oğlu Hamza'ya hem de askerden dönmeyen diğer oğullara ağladı.

Meryem gün ağarmadan tandırı yakmış, ekmek pişirmeye baş-lamıştı. Gece boyu Aras inlemiş, Gülo Bibi acısını dillendirmeden ağlamıştı.

Sara erken uyandı. Gülo Bibi'ye, "Vay! Bibi. Sen hiç uyumamış-sın. Kurban olayım Bibi, gel benim yerime yat!" dedi.

"Yok, gelin namaz kılacağım. Gider evde yatarım."

Beran Ağa uyanmış, Aras'ın yattığı odaya gelmişti. Yatağın ya-nında oturan Ağa:

"Nasılsın Aras? Ağrın sizin çok mudur?"

Aras, kanlı gözlerini açmış, elini babasına uzatıp, konuşmadan gözlerini yeniden kapatmıştı.

Beran Ağa, Eşref'e seslendi:

"Eşref nerdesin? Çabuk gel"

Ahırda hayvanları yemleyen Eşref, koştu odaya:

"Buyur Ağam!"

"Eşref köyde daha erkek kalmamıştır. Bana Çoban Sıddık lazım. Sıddık gelsin. Birkaç koyun kesin. Kadınlar büyük tandırı yaksınlar, koyunları kazanda pişirsinler. Şehitlerin canları için ne kadar ev varsa dağıtın. Çoluk çocuk yesinler; şehitlere hayır dua etsinler."

"Tamam, ağam. Başım gözüm üstüne! Sıddık tepeye davar götürmeden yetişeyim" dedi Eşref ve odadan çıktı.

Aras, Erzurum Yoncalık Kışlası Hastanesi'nden çıkalı iki ayı geçiyordu.. Yatağı Beran Ağa ile Huri Ana'nın odasına taşınmıştı. Gülo Bibi, yaptığı merhemi her gün Aras'ın yaralarına sürmüş, irinleri kurumuştur. Mart ayı bitmiş ama soğuk, ayaz, kar devam ediyordu. Huri Ana, Ferman'ın acısından sonra yatalak olmuştu.

Beran Ağa ise gece gündüz derin yalnızlık içinde, yemeden içmeden kesilmişti. Gün boyu gözleri kapalı yatan Huri Ana ile Aras'tan gözlerini ayırmıyordu.

Köyde bulaşıcı hastalıklardan ölümler sürüyordu. Kadınlar mezar kazmaktan bitkin düşmüşlerdi. Ermeni Nalbant Krikor cenaze sahiplerinden izin isteyip mezar kazmaya başlamıştı.

Soğuk ve rüzgârlı gece, bir kez daha sabaha döndü. Acılı yoksul evlerin toprak damlarından çıkan tezek dumanlarını rüzgâr sağa sola savuruyordu. Aras yataktan sırtını kaldırıp oturdu. Loş odaya bakındı. Annesi uyuyor, Beran Ağa namazını kılmış dua ediyordu. Babasına, "Ağam, sabahın hayırlı olsun" dedi.

Duayı bitiren Beran Ağa:

"Eyi oldun mu oğul? Allah'a bin şükür olsun!"

"He Ağam. Biraz kendime geldim."

Beran Ağa, Sara'ya seslendi:

"Sara kızım neredesin?"

Sara koşarak geldi. Aras'ın yatağın içinde oturduğunu görünce, sevinç doldu içine.

Beran Ağa:

"Kızım sıcak süt, yiyecek getir..."

Sara, Aras'ın sırtını yastıklarla besledi. Sonra da tahta sini içinde sıcak ekmek ile süt ve lor peyniri getirdi. Odaya giren Meryem ise Huri Ana'ya sıcak süte doğradığı ekmekleri yedirmeye çalıştı.

Babalarının biraz iyileştiğini duyan kızlar, cıvıldaşarak girdiler odaya. Beran Ağa, torunlarına:

"Dilvin, Lori, Fadime, Zahide yavaş olun babanızı incitmeyin."

Kızlar tek tek babalarına sarılıp çıktılar odadan. Aras babasına sordu:

"Ağam ben geleli ne kadar oldu?"

"İki ayı geçiyor."

"Ağam, anam niye gözünü açmıyor?"

Derin bir iç geçirdi Beran Ağa:

"Oğlum, Ferman'ın acısı ananı perişan etti. Senin geldiğin günden beri başını kaldırmadı. Vayy Höri vayy!"

Aras gözyaşlarını eliyle sildi:

"Ağam. Ben cehennemi gördüm geldim. Donup şehit olanlar kurtuldu. Peki, ben Allahuekber Dağları'nda gördüklerimi nasıl unutacağım? Köprüköy'de Urus ateşiyle ölen Ferman'ı, Yoncalık Kışlası Hastanesi'ni nasıl unutacağım? Söyle Ağam."

"Yerden göğe kadar haklısın oğlum" dedi Beran Ağa.

Aras için dökmeye devam etti:

"Allahuekber yollarında en ufak engel yoktu. Yalnızca bizleri sıkıştıran kar, buz, soğuk ve ölüm duvarları vardı. Sırtımız çıplak, karnımız aç... Gündüz yumuşayan çarıklar geceleri buz keserdi. Bölüğümüzün çoğu çıplak çarıklıydı. Donmuş çarıklarla askeri dağa sürmek nasıl bir vicdansızlıktır?

Akıl almaz korkunç don günleriydi. Siperlerde bir tek canlı asker yoktu. Karşımızda düşmanı görmedik ki savaşalım. Dağa taş sığmayan bu kadar canı Urus öldürmedi, soğuk öldürdü Ağam.

Hep dedim ki 'soğuk düşmanla söz mü kesti acaba?' Dağ yolunda bunca vatan uşağını ölüm uykusuna yatırdı. Onbinlerce yiğitle gecenin karanlığında yolunu bilmediğimiz Allahuekber Dağları'nı tırmanırken, ayak sesleriyle nefeslerden başka ses yoktu.

Birden kendimi bir kar çukurunda buldum. Krikor'un verdiği keçe çizmelerle altı boş olan çukura yuvarlanmışım. Canı çekilmiş parmaklarımı güçlkle yün yeleğimin cebime soktum. Cebimde kalmış kavrulmuş buğday tanelerini hissettim. Binbir zorlukla ağzıma götürdüm, kütür kütür yedim buğdayları. Sonra çevremde asker sesleri duymaya başladım. Gücümü toplayıp bağırdım. 'Can kurtaran yok mu?' diye. Bir süre sonra Zabit ile askerler kurtardılar beni.

Hava aydınlanıyordu. Çamlarla kaplı yoldan yürüyorduk, yollar donmuş asker ölüleriyle doluydu. Ölü askerlerin üzerine, rüzgârın salladığı ağaç dallarından kar tozları yağıyordu. Kimi yüzükoyun yatmıştı kimi sırtüstü kimi de iki büklüm. Bazıları gülümsüyordu.. Karlar üzerindeki donmuş askerlerin sonu gelmiyordu. Bu nasıl bir cehennemdi?

Yol boyu kimse konuşmadı. Kimsenin ağzını bıçak açmadı. Ayaklarım dayanılmaz bir sızıyla yanıyordu. Yürüyecek gücüm kalmamıştı yere yıkıldım.

Çift atlı bir süvari kızağıyla, benim gibi yarı donmuş iki askerle Yoncalık Kışlası Hastanesi'ne ne kadar sürede getirilmişim bilmiyorum.

Yattığım yerde su yoktu. Erzincanlı Feyzullah ara sıra bana su veriyordu. Kollarım, ayaklarım morarmıştı. Donmuş askerlerin yüzlerini bir türlü unutamıyorum."

Beran Ağa, Aras'ı gözyaşlarıyla dinlemişti. Birden yorgun sesiyle, "Aras, oğlum... Bu askere yapılan bir zulüm, bir katliamdır. İstersen biraz dinlen. Sonra hepsini anlat bana" dedi.

Aras sustu. Başını yastığa koyup gözlerini kapattı.

Dağların, soğuğun dilini iyi bilen Beran Ağa, karakışta donmanın derin acısını yaşıyordu.

Huri Ana'nın durumu iyice ağırlaşmıştı. Meryem geceleri Ağa'nın evinde kalıyordu. Sara, Huri Ana'nın başından ayrılmıyor, durmadan dua ediyordu. Gülo Bibi de geç vakitlere kadar ayrılmıyordu Beran Ağa'nın evinden.

Dilvin'in kucağında durmadan ağlayan Yarpuz bebek, günlerdir hastaydı. Huri Ana bir ara gözlerini açıp Sara'ya uzunca baktı. Sonra gözlerini bir daha açmadı.

Beran Ağa misafir odasına gitti. Eşref ocağı yaktı. Nalbant Krikor ve oğlu Aras'la sabaha kadar oturdular. Sabah, Eşref ile Krikor mezar kazdılar. Huri Ana'yı Beran Ağa, Aras, Eşref ve Krikor mezarlığa taşıyıp toprağa verdiler.

İki gün geçmeden, bu kez Aras'ın kucağında Yarpuz bebeğin cansız bedeni mezarlığa götürüldü. Yaşarken bir kez olsun Aras'ın kucağına almadığı, mavi gözlü Yarpuz bebeği, Huri Ana'nın bitişiğindeki toprağa verdiler.

Mayıs ayında karlar inceldi. Güneş yüzünü gösterdikçe, toprak duman duman tüttü, buğulandı. Ahırdan çıkan hayvanlar tembel tembel böğürdüler.

Aras iyileşmişti ama eski Aras değildi.

Öğleye doğru, iki atlı zaptiye, şehit isimlerini köye getirdi. Yüreklere bir kez daha ince bir sızı köktü...

Yıllardır evinden dışarı çıkmayan, Krikor'un ablası Bedros Nine, o gün Beran Ağa'nın evine gelmişti. Bedros Nine'nin gelişine herkes şaşırılmıştı. Odada Beran Ağa, Sara ve Meryem vardı. Meryem görümcesini mindere oturttu.

Beran Ağa:

"Hoş gelmişsen Bedros bacı, sen sağ mıydın?"

Bedros Nine sesini çıkarmadı. Elinde getirdiği temiz peşkiri⁸ Beran Ağa'ya uzattı. Ağa peşkiri dizinin üzerine koydu. Bedros

8 Peşkir: Yemek yerken kullanılan mendile benzer bir pamuklu bez; peçete. (YN)

Nine, gençliğinden beri halı, kilim dokur, kimseyle konuşmazdı. Meryem'in anlattığına bakılırsa Bedros Nine gençliğinden beri Beran Ağa'ya gönül vermişti. Âşıktı.

Sara, tandır başından Bedros Nine'ye ayran aşı getirdi. Alçak sesle, "Buyur Bedros abla, yeni pişirdim" dedi. Bedros Nine, ayran aşını yedi bitirdi. Sesini çıkarmadan kalktı evinin yolunu tuttu.

Köyde güneşin yüzünü göstermesi, acılı kadınların yüzünü güldüremiyordu. Ölenlerin, evlerdeki boşluğu dayanılır gibi değildi. Erkeksiz köyde kadınlar, yakında orak ve tırpanla çayır biçeceklerini de biliyorlardı. Acı başka, açlık başkaydı. Önce hayvanların doyurulması gerekti.

Damda yün eğiren Sara'nın gözleri yaşlıydı. Aras'ın yüzü gülmüyordu. Yarpuz'un ölümünden sonra memelerine yürüyen sütün doluluğu canını sıkıyordu. İçinden, "Aras Yarpuz'un adını bile bilmiyordu. Yarpuz'u bir kere olsun kucağına almamıştı... Doğurduğu uşaklara hep kız diye seslendiler. Oğlan değildi ama Yarpuz ciğeri mi yaktı. Boncuk gözlü güzel Yarpuzum" dedi.

O gün acılı kadınların çoğu dam altlarından dışarı çıkmıştı. Toprak damlı evlerin önünden, geçen yıl oturan yaşlılar ile oynayan irili ufaklı çocuk kalabalığını ölümler silmişti. Her yaştan ne çok yaşlı ve çocuk ölmüştü.

Aras, Sarıkamış'tan döneli, babasıyla aynı odada kalıyordu. Huri Ana'nın yokluğuna, başta Beran Ağa olmak üzere Sara da alışamamıştı. On altı yıl ana kız gibiydiler.

Sara, akşam kızların yataklarını sererken Aras odaya girmişti. Sara, "Hoş geldin Aşam. Şükür bu güne" dedi.

"Hoş bulduk Sara! Aylardır gökten hem ölüm hem zulüm yağdı. Canım sıkılıyor, yüreğim sıkılıyor."

"Ne diyebilirim Aşam. Her evin hali acıdır. Acı olmayan ev, köyde kalmamıştır."

Aras, Sara'nın sırayla yatağa yatırdığı kızların yüzüne baktı. Dilvin dedesinin odasındaydı. Sara, içinde sakladıklarını açmak istiyordu Aras'a:

"Ağam, beni iyi dinle! Seni sevdiğimi biliyorsun ama yüreğime söz anlatamıyorum. Ben noksan bir kadınum. Oğlum olmadı."

"Ne yapalım Sara? Bak bu sene köyde ne oğullar ne cıvanlar toprağa girdi."

Sara sürdürdü konuşmasını:

"Sen benim erim, kızların da babasisin. Huri Anam olaydı ona teklif edecektim."

"Neyi teklif edecektin?"

"Ağam, ben sana Destan'ı gelin getireceğim."

"Ne Destan'ı Sara?"

"Ağam, sizinle Sarıkamış'a giden, oradan dönemiyor. Şerif'in karısı ölmüştü. Kızı analığının elindeydi. Babası şehit düşünce, analığı evi terk etmiş. Kızın evde gözleri kör ninesinden başka kimsesi yok Ağam. Destan'ı ben sana alayım, belki bir oğlan doğurur. Gel beni kırma. Hem sevaptır hem de Destan yoksul ve kimsesizdir."

Aras, şaşırmıştı. Uzun bir suskunluk oldu. Sara, "Ağam, ben Gülo Bibi'ye söylerim. Büyük Ağama danışır, kızı alıp geliriz" dedi.

O ara Dilvin odaya girmişti. Aras ayaklanıp giderken, "Hadi geceniz hayırlı olsun. Ben Ağamın yanına gidiyorum" dedi.

Aradan on gün geçmişti. Beran Ağa'nın onayıyla Gülo Bibi ile Sara, Destan'ı Ağa'nın evine getirmeye gittiler.

Gülo Bibi, öz amcasının oğlu olan Beran Ağa'ya, "Ağam, kızın nenesi ne olacak? Gözleri kördür, evde kimsesi yoktur" dedi.

Ağa, "Gülo, kör nineyi de ben mi alayım yani? Ne diyorsun? O zaman neneyi sen götür evine. Ben de yardım ederim. Ne yapalım" dedi.

Gülo Bibi:

"Eyi olur Ağam."

İkinciüstü Destan'ı Ağa'nın evine getirdiler. Kapıya dikilen Beran Ağa, Destan'a elini öptürmedi. El öptürmek gibi bir alışkanlığı yoktu. Eve girmesi için kenara çekildi. Destan kapıdan içeri

girerken Beran Ağa içinden, "Yav bu kız kısa boyludur. Sara'nın ise boyu uzundur. Allah vere de yüzüyle huyu eyi ola!" dedi.

Destan'ı Huri Ana'nın boş odasına götürdüler.

Aras, birkaç gün Destan'ın odasına girmedi. Molla öldükten sonra nikâh kıymak Beran Ağa'ya düşmüştü. Nikâh kıyılana kadar Destan, Sara'nın yanında kalacaktı.

Destan'ın geldiği gece, Sara bir düş gördü.

Gün doğmadan evin dışına çıkmıştı. Ayaklarında yün çorapları vardı ama başında örtü yoktu. Kar fırtınasından göz gözü görmüyordu. Kızıl saçlarını rüzgâr uçuruyordu. Aşut Dağı'nın eteklerine koşup çığlık atıyor, "niye oğlan doğurmadım" diyerek haykırıyor. Aşut'tan üstüne çığ kopuyordu! Delirmiş gibi uyandı. Yarpuz bebeği aradı. Bebek yoktu. Mezardaydı. Canı yandı... Düşünde ağlamış olmalıydı ki yüzü, boynu ıpsıladı.

Destan, Ağa'nın evine kuma gelişinin ikinci ayında, Aras'tan gebe kalmıştı. Yuvarlak yüzlüydü. Kaşı gözü siyahtı, pembe yanaklıydı. Evde herkese saygılıydı. Dilvin'i çok seviyordu. Sara'nın küçük kızlarıyla da ilgileniyor, ev işlerinde Sara ile Meryem'e yardım ediyordu.

Aras, ölen arkadaşlarının, Huri Ana'nın, Ferman'ın acısını her an, her saat yaşıyordu. Gülüşü yüzüne uğramaz olmuştu.

Yoncalık Kışlası Hastanesi'nde tifüsten yatan paşanın, yatağın-
dan kalkarak hastane çalışanlarını dövdüğünü bir türlü unutamı-
yordu. Dayak yiyenlerin acılı haykırışları hâlâ kulağındaydı.

Evde kimseyi göreceğ gözü yoktu. Bir tek Beran Ağa'nın yakınında biraz olsun huzur buluyordu. Oysa zamanında ne çok kız vurulmuştu Aras'a. Babası gibi uzun boylu, kıvrıcık gür siyah saçlı, biçimli yüzüyle Aras, şimdi bir acılar yumağıydı.

Güneşli günlerin sonu yaklaşıyordu. Krikor, Eşref'e çok yardım ediyordu. Tezek kuleleri yapılmış, çayırılar biçilmiş, yünler kırılmıştı. Kadınların yaptıkları yağ ve peynirler bir oda dolusuydu. Bu peynirlerin pek çoğu ova köylerine satılmış, karşılığında arpa, buğday alınmıştı.

Köyde en dayanılmaz yokluk, giden canların yokluğuydu.

Karakaya dorukları yine öfkelenmiş, kalın sislere bürünmüştü. Kış yüzünü göstermeye başlamıştı. Asıl kış, virane evlerde kadınların yüreğindeydi.

Beran Ağa'nın kış odasının ocağı, yeniden yanıp tütmeye başlamıştı. Ocağın başında oturan Beran Ağa'nın karşısında Huri Ana'nın yerini şimdi Aras almıştı.

Ruslara karşı savaşamadığına içerleyen Aras dilinden Allahu-ekber'i düşürmüyordu. Her akşam facianın yürek yakan başka bir yanını anlatıyordu babasına...

Beran Ağa'yı en çok Aras'ın şu sözleri yıkmıştı:

"Payitaht ne emrettiyse yerine getirdik. Vatan için canımı bin kere veririm. Ama koskoca Allahuekber'de kardan, buzdan donmuş onbinlerce civan asker vardı. Payitahtın onları giydirecek parası yok muydu? Onlara zulmü, katliamı Uruslardan önce payitaht yapmıştır Aşam."

Aras, geceyi sıkıntılı geçirdi. Kâbus gördü. Kapkara bulutlu, dağ uçurumundan düştü yuvarlandı.

Ertesi sabah köyde yoğun sis ve soğuk vardı.

Köyün yalnızlığını öğleye doğru gelen iki atlı asker bozdu. Beran Ağa'nın evine doğru giden iki atlı askere, bir umut olur diye hasta bir kadın dilini çıkardı. Askerler kadına bakmadılar bile. Ağa'nın evinin önünde atlarından indiler.

Beran Ağa, Aras ve Eşref, askerleri şaşkınlıkla karşıladılar.

Askerlerden biri "Selamünaleyküm ağalar" diye selam verdi.

Beran Ağa:

"Aleykümselam. Hayırdır inşallah."

"Cihan savaşının ateşi yeniden yanmaya başladı. Gene harp, gene seferberlik vardır."

Beran Ağa şaşırdı:

"Baş efendi, bir sene geçmemiştir, harp olmamış zulüm olmuştur. Buyurun bakın köyde erkek varsa götürün."

Asker eliyle, Aras ile Eşref'i işaret etti:

"Bunlar erkek değil mi?"

Beran Ağa:

"Aha, bu oğlum Sarıkamış'tan yarı donmuş gelmiştir. Aylarca iyi olmak için yataklarda yatmıştır. Öbürünü dersin, ayakları sakattır. Aha bakın!"

Asker, "O zaman oğlunu yeniden götüreceğiz!" dedi.

Beran Ağa'nın dili tutuldu. Bir an ne diyeceğini bilemedi. Sırtını duvara yasladı. Her yanını karanlıklar sardı...

Kapıda konuşulanları içerideki kadınlar da duymuştu. Sara ile Destan taş kesilmiş gibiydiler.

Dilvin:

"Babamı götürmeyin ağalar! Babam sırasını savdı. Diğer emmim harpten gelmedi!"

Askerler konuşmadı.

Köyde, Aras'tan başka Şehit Sarı Selim'in on üç yaşındaki, yetim oğlu Necmettin'i de götüreceklerdi.

Aras hazırlığını yaptı. Babasının elini öptü. Helallik almak istedi. Beran Ağa yere yıkılmıştı. Aras'ın gidişinin farkında bile olmadı.

Ne o gün ne daha sonraki günlerde, Ağa yatağından kalkamadı. Eli ayağı tutmadı. Dili konuşmaz olmuş, bedenine felç inmişti. Son nefesine kadar yatağına bağlı kalacaktı. Oysa yüreği dağlar kadar yüce bir insandı.

Herkese, orduya, devlete sayısız iyilikler yapmıştı. Erzurum'da, dağ ve ova köylerinde adı şanı olan biriydi.

Aras'ın atının sırtına çocuk asker Nizamettin de binmişti. Birlikte yol alıyorlardı. Aras mola sırasında askerlerden birine sordu?

"Bu sefer harp nerede Asker Ağa?"

"Bildiğim kadarıyla Erzurum'un Deveboynu, Erzincan, Trabzon hemen hepsinde Rus işgali vardır. Nasip kismet nereye çıkarsa."

Aras, çocuk asker Nizamettin'i kastederek, "Yahu bu çocuk ne anlar harpten, savaştan?" diyerek sordu.

Adı Halit olan asker, "Allah seni inandırсын, köylerden çok sayı-
da böyle çocuklar aldık götürdük" dedi.

Aras:

"Artık bizim köyde tabuta omuz verecek bir tek erkek bile kal-
madı. Allahuekber'de pek çok canımız kaldı. Benim küçük karde-
şim Ferman, Köprüköy'de şehit düştü. Köyümüzde sönmeyen ocak
kalmadı. Bulaşıcı hastalıklar da cabası..."

"Haklısın kardeşim. Acı nerede yok ki. Bizim de arkada gözü
yaşlı analarımız, çocuklarımız var. Allah hepimizi düşmana karşı
korusun..."

Aras'ın gidişinden iki hafta sonra Destan'ın doğum sancıla-
rı tuttu. On altı yaşındaki Destan, çocukluğunu yaşamamış, ana,
baba sevgisi görmemişti hiç. Destan'a öğretilmiş tek bir şey vardı,
"büyüklerine özellikle de erkeğe saygı duymak". Bu yüzden ke-
miklerini kıracak doğum sancılarına direniyor, dişini sıkıyordu.
En ufak bir bağırma, çığlık atmaktan utanıyor, çocuk bedeniyle bu
dayanılmaz sancılara sessizce göğüs geriyordu. Doğum odasında
Gülo Bibi, Sara ve Nazife, Destan'a yardım ediyorlardı.

Gülo Bibi, Meryem'den kuyruk yağı istedi. Kanaması gittikçe
çoğalan Destan'ın karnını yağla ovmaya başladı. Sara durmadan
dua ediyor, Destan'ın gücü tükeniyordu. Gülo Bibi neredeyse yal-
varıyordu Destan'a "Haydi kızım ne olur gayret et, kuvvetli nefes
ver! Az kaldı kuzum az kaldı". Çok geçmeden, Bibi'nin kanlı elle-
rinin arasında önce bebeğin başı gözüktü. Ardından bebeğin ağla-
ması duyuldu...

Gülo Bibi:

"Vallahi bu oğlandır, oğlan!"

Sara'nın gözlerinden yaşlar boşandı. Ağlayarak konuşuyordu:

"Müjde verecek bir er kişimiz bile kalmamıştır."

Bebeğin göbeği kesildi. Destan'ın kanaması durmak bilmiyordu. Nazife bebeği çabucak yıkadı. Sara akan gözyaşlarıyla ilk kez bir oğlan bebeği kundaklıyordu. Gülo Bibi ise Destan'la uğraşıyordu. Yüksek sesle:

"Haydi, gurban, Desto aç gözünü kuzum!"

Destan duymuyordu. Yanakları ile dudaklarının rengi uçmuştu. Eli ayağı buz kesmişti. Sara gerçeği anlamıştı. Destan'ın üzerine kapanıp ağlamaya başladı:

"Etme eyleme Destan gurban. Bizleri ve oğlunu bırakıp gitme!"

Destan'ın ağzı açıldı, kapandı. Destan ölmüştü. Kan, tezek ve duman kokulu odada, Başköy'ün on altı kez kışını görmüş gençcik kadının cansız bedeni yatıyordu. Yerdeki çayır çiçeği gibi güzel ve saftı. Siyah dalgalı saçları ilk kez meydana çıkmıştı. Dağ rüzgârı saçlarını savurmuş gibiydi. Ölen annesinden kalan yedi delikli mavi boncuklar, incecik boynunu sarmıştı.

Gülo Bibi, Destan'ın ölü bedenini örterken:

"Vay! Destan vayy! Payına düşen buymuş anam. Ne kız oldun ne gelin ne de ana. Oy, oy Destan oy oy!"

Hayata yenik doğmuştu köyün kadınları. Aylardır harpten dönmeyen kocalarına, oğullarına, sepici⁹ hastalıklardan ölen ve elleriyle toprağa verdikleri çocuklardan sonra şimdi de Destan'a ağlıyorlardı. Destan'ı omuzlarında toprağa taşıırken Sara bağırdı:

"Bizlere kim ağlayacak Allahım! Erkeklerin ardından ağlayan çoktur. Yüreğimiz dağıldı, on erkeğe bedel olduk. Yetmez mi Allahım. Yetmez mi!"

Destan'ın ardında kalan bebeğine şehit amcası Ferman'ın adı verildi. Bahtsız bebek, ana sıcaklığını Sara'nın göğsünde bulmuştu. Bebeğe meme vermek isteyen Sara'nın sütü geri gelmişti.

Karakış, erken bastırdı. Köyde uzun yıllar önce Ermenilerin yaptığı siyah taş çeşme, donmuştu. Büyük küplere kar dolduran

9 Sepici: Bulaşıcı; insandan insana geçen. (YN)

kadınlar ağır yaşam koşullarıyla yeniden karşılaşmıştı.. Uzun süredir atlı çerçilerden¹⁰ alışveriş yapılmıyordu. Evlerde tuz kıtlığı vardı. Karınlarını doyuracak olan her şeyi idareli kullanıyorlardı. Belli ki o yıl, kışın bahara dönüşü zorun zoru olacaktı.

Ferman bebeği, Sara, Dilvin, Meryem kucaklarından indirmiyor, ağlatmıyorlardı. Bedros Nine, Beran Ağa yatağa bağlandıktan sonra her gün eve geliyordu. Hiç konuşmadan Ağa'nın yüzüne gözlerini dikeyor uzun uzun bakıyordu. Sonra da yine hızlı adımlarla evine dönüyordu. Akşam Sara konuşmak için Krikor'u çağırır:

"Krikor gardaş, bizim atlardan ikisini al ve yarın dağ yolu kapnmadan Erzurum'a götürebildiğin kadar yağ, peynir, yün götür ve sat. Parasıyla eksiklerimizi al. Bizim eve, sizin eve, Gülo Bibi'ye. Başka evlere tuz ve şeker al, kefen bezi al, üst baş dikmek için bez al. Çocukların yüzünü güldürecek ne bulursan al!"

Krikor:

"Tamam, Sara bacı. Götüreceğim yükleri hazır edin, sabah yola çıkarım."

Sara sürdürdü konuşmasını:

"Krikor gardaş, en çok da oralardan haber getir. Erzurum insanları harp hakkında neler söylüyor? Harbe gidenler ne yana gitmiştir? Haber getir gardaş yolun açık olsun!.."

"Sağ ol bacım."

Sara, Gülo Bibi'ye döndü:

"Bibi, malımız davarımız bile olsa, önümüzde aşılmaz yokuşlar var."

Gülo Bibi, "Kızım, erkekler olmayınca kadınların yükleri ağır-laştı. Allah hepimizin yardımcısı olsun" diye cevap verdi.

Sara, Gülo Bibi'yle tandır başına oturdu, "Bibi, bu kadar derdin içinde sen olmasan halimiz ne olurdu? Ah Bibi ah, bir dert oyar durur içimi..." dedi.

10 Çerçi: Köy köy dolaşarak ufak tefek tuhafiye eşyası satan, çoğu zaman da bun-ları köylünün ürünleriyle değişmek suretiyle alışveriş yapan esnaf. (YN)

Gülo Bibi:

"Zordur işin gurban. Erin harptedir. Ağa aylardır yatalak oldu, çocukların var. Kolay değil Sara kızım."

"Yok Bibi. Onların hepsine alıştım Bibi. Destan benim içimi yaktı gitti. Ona sebep ben oldum gibi. Aras'a oğlan doğursun diye canından ettim. Geride anasız, babasız, günahsız bir sabi kaldı. Ben cehennemlik oldum Bibi."

Gülo Bibi sesini yükselterek, "Kızım, Allah'ın emrine karşı gelinmez! Ölmeseydi iyiydi. Ama elden ne gelir. Biri doğdu, biri öldü. Bak köyde insan kökü kalmadı. Evler viran oldu. Kimi o sebepten, kimi bu sebepten gitti. Kendine gel! Dua et" dedi.

Sara, başını eğip sessizce ağladı. Aylardır yaşadıkları bir baş dönmesi gibi gözünün önünden geçiyordu. Vakitsiz ölümler, ayrılıklar, acılar...

Eşref, Beran Ağa'nın yatağının başucundan gece gündüz ayrılmıyordu. Büyük bir sabırla ağasına bakıyor, vaktini onunla geçiriyordu.

Ramazan bayramının sabahında, köyün kadınları mezarlıktaydı. Evlerde bayram havası yoktu. Nazife, Sara'nın kızlarına kaymaklı çörek yapmıştı. Kızlar, kaymaklı çöreği severlerdi.

Krikor Erzurum'dan geleli iki gün oluyordu. Gülo Bibi ile Sara'ya anlattıkları akıl almaz acılarla doluydu.

Ruslar, çok sayıda Müslümanı Erzurum Kalesi'nde asmışlardı. Anlatılanlara göre Trabzon, Tercan tarafına pek çok asker gitmişti. Savaşın devam ettiğini herkes biliyordu ama kimin ölü, kimin sağ olduğunu bilen yoktu.

Sara'nın beyninde, Krikor'un anlattıkları yankılanıyordu. Birden kaynatası Beran Ağa'nın Aras ile Ferman'ı Sarıkamış'a gönderdiği gün, Huri Ana'yla konuştukları sese bürünmüştü.

"Harp, hiçbir acıya benzemez. Harp çıkaranlar ev yakarlar, ocak söndürürler."

Garonun hanı, Karakaya'nın zirvesine yakındı. Uzun yıllar Ermeni Garonun çalıştırdığı hanı, Garo ölünce oğlu Arakel çalıştı-

rıyordu. Arakel, Türkçe, Ermenice bilen iyi yürekli biriydi. Hana sığınan köylüler Arakel'i severlerdi.

Hancı Arakel'in amcası Nubar, Erzurum'da yağ, peynir, yün satardı. Başköy ve çevre köylerde üretilen yağ, peynir ve yün çoğunlukla Çoban Sıddık tarafından toplanır, Garo'nun hanına götürülürdü. Ürünleri teslim alan Arakel de Erzurum'a amcasına gönderir, amcası da köylülerin ihtiyaçlarını ve paralarını eksiksiz gönderirdi.

Ramazan bayramından sonra Çoban Sıddık, Başköylü kadınlardan aldığı yağları, peynirleri Arakel'e götürmüştü. Kıtık vardı. Evlerde ekmeklik un, tuz ihtiyacı çoğalmıştı. Sıddık o gece handa kalmış, Erzurum'dan yeni dönen Arakel'le karşılaşmıştı. Arakel Sıddık'a çok önemli sırlar söylemişti. Ermeniler Karakaya'yı aşırıp Başköy ile Yavi köylerine baskın düzenleyeceklerdi.

Sıddık bu haberle sarsılmıştı. Arakel'e:

"Yav sen ne söylersen? Köyde erkek kalmamıştır. Beran Ağa ağır hastadır. Kadınlar perişandır."

Arakel alçak sesle:

"Sıddık, her şeyden haberim var. Sen sabah erken köye git. Önce Krikor'a anlat durumu. Tedbir alsınlar. Ben burada onları oyalayım. Senelerdir o köyün ekmeğini yedik. Yazık olur orada kalan çoluk çocuğa."

"Arakel kardeş, bu iyiliğini unutmam."

Sıddık, sabah erkenden atla dağdan indi. Köye ulaştı. Krikor, Sıddık'ı telaşlı görünce şaşırdı, "Hayrola Sıddık, ne var ne yok?" dedi.

"Krikor gardaş, seninle uzun uzun konuşmam lazım!..."

Krikor, Sıddık'ı evine aldı. Duyduklarıyla dehşete kapıldı. Sıddık'a, "Benim olduğum yerde böyle bir baskına asla izin vermem" dedi.

Sıddık: "Krikor Usta, bunlar kan dökmeye gelecekler. Bu kadar günahsız kadının, sabilerin hali ne olacak?" diye sordu.

"Önce biraz sus. Sükût et, bir çare düşünelim. Meryem'i, Sara bacıyı, Gülo Bibi'yi de çağıralım. Kafa kafaya verelim..."

Gün boyu Beran Ağa'nın evinde, Krikor, Sıddık, Sara, Gülo Bibi, Meryem saatlerce konuştular. Çocuklar konuşulanları duymasın diye ayrı odada Dilvin'le kaldılar. Aralarına Bedros Nine de katılmıştı. Sonunda Krikor planını açıkladı:

"Yarımdan tezi yok, Meryem, ben, ablam, Garo'nun hanına gideceğiz. İnşallah hava bozmaz. Çeteleri orada bekleyeceğiz. Başköy'de tek bir insan ve canlı kalmadığını, bir ay önce Rusların köyü bastığını söyleyip, onları bu yalana inandıracamız."

Sara, "Krikor gardaş, Bedros Nine gelmeyi kabul eder mi?" diye sordu.

Bedros Nine'nin dili çözülmüştü:

"Ben de gider, boynuma haçımı takarım."

Herkes şaşırılmıştı Bedros Nine'nin konuşmasına. Krikor yine de Gülo Bibi'ye evleri tek tek dolaşıp kadınların önlem almalarını, saklanmalarını söyledi. Bu plan ne kadar işe yarayacaktı, bilinmezdi. Ama Krikor ne yapıp ne edip çeteyi yolundan döndürecektiler!

Krikor, Meryem, Bedros Nine, Garo'nun hanına öğleden sonra üç atla ulaştılar. Yanlarına yeterli yiyecek almışlardı. Handa civar köylerden birkaç yolcu vardı. Krikor, Arakel'e her şeyi anlattı. Çetenin Başköy'e gitmemesi için Arakel de yardımcı olacaktı.

Gece, Arkel'in onlara verdiği toprak odada kalacaklardı. Yerdeki ot yığınlarının üzerine yatıp Bedros Nine'nin yün dokumalarını üstlerine örttüler. Yıllar sonra her üçü de haçlarını boyunlarına takmışlardı.

Ertesi gün öğleye doğru, atlı on beş kişilik çete, silahlarıyla Garo'nun hanına geldiler. Arakel'in karısı Maral, hanın tandırında ekmek pişirirken, Meryem ile Bedros Nine tandır kenarında oturuyorlardı.

Çeteler handan içeri girince, Arakel, Krikor ve diğer kadınlar onları karşıladılar. Maral'ın pişirdiği sıcak ekmekler, kaynatılmış sütler konuldu önlerine. Arakel sordu:

"Nereye gidiyorsunuz ahparik¹¹?"

İçlerinden adı İsak olan cevap verdi:

"Önce koyunlarıyla ün yapmış Başköy'e gideceğiz. Orada biraz temizlik yapacağız."

Arakel soğukkanlılıkla:

"Biraz geç kaldınız. Neredeyse bir ay oldu, Urus geldi orada ne insan ne de koyun bıraktı. Oraları yıktı yaktı. Boşuna gidiyorsunuz."

İsak'ın canı sıkılmıştı.

Konuşulanlara kulak kabartan Krikor, yaklaşarak söze karıştı:

"Ahparik ben orada doğdum. Anamın, babamın mezarı Başköy'dedir. Uruslar, taş üstüne taş bırakmadılar. Çok kan döktüler. Onlara haçlarımızı gösterdik. Benim, karımın, gördüğün büyük bacımın canını zor başışladılar. Baskından sonra Erzurum'a gitmeye karar verdik. Bacım günlerdir bu handa hasta yatıyor. İyileşince biz de yola çıkacağız."

Arakel söze girdi, "Bu Krikor Usta, Erzurum'daki Nubar amcanın iyi arkadaşıdır" deyince, İsak'ın yüzü iyice asıldı. Arkadaşlarına döndü:

"Dikran, Artin, Kevork ne yapacağız? Bu hoyrat dağdan geri mi döneceğiz? Uruslar bizden destek ister, ama yol göstermezler."

Tandırın kenarında oturan Cüce Meryem Ermenice konuştu:

"Başköy'de ölüm sessizliği var. Urus gelmeden önce, köyün gençleri, askerleri, Sarıkamış'ta dondular. Sepici hastalıklar köyde kalan kadınları, çocukları, yaşlıları kırdı. Sonra Urus geldi, kalan köylüleri, malı davarı yakıp, yıkıp gitti."

Dikran, Artin, Kevork, İsak, Karabet ve diğerleri, baş başa karar vermeye çalıştılar. Çünkü bu bölgeden sonra Tercan yönündeki köylere baskın düzenleyeceklerdi. Neticede ayaklandılar. Baltalarını, silahlarını topladılar. Dikran, Hancı Arakel'e dönüp, "Bize yiyecek hazırlayın, yola çıkacağız" dedi.

11 Ahparik: Erkek kardeş (Ermenice).

Maral ile Meryem, çetelere ekmek, peynir hazırlayıp verdiler. Hanın ahırında doyurulan atlar dışarı çıkarıldı.

İsak, Arakel'e "Bizler kimden emir alacağımızı şaşırdık. Ne yapalım Tercan tarafına gideceğiz" dedi. Krikor'a dönüp "Usta, sizin haliniz ne olacak?"

Krikor:

"Niyetimiz Erzurum'dan Kiği'ye gitmektir. Şu ablamızın biraz iyileşmesini bekliyoruz."

Arakel, çeteyi geldikleri yola uğurlarken, Krikor, Meryem, Maral ve Bedros Nine nefeslerini tutmuşlardı. Çete gözden kayboluncaya kadar arkalarından baktılar.

Meryem, Krikor ve Bedros Nine, çeteler gittikten sonra handa bir gece daha kaldılar. Hâlâ inanamıyorlardı çeteleri yoldan çevirmelerine.

Sabah erken saatte, Hancı Arakel onları Başköy'e uğurladı. Krikor Usta köyde yokken Çoban Sıddık ve Eşref'le birlikte Beran Ağa'nın yattığı odada kalmışlardı. Gülo Bibi'nin, Sara'nın ve tüm kadınların elleri yüreğindeydi. Canlarından çok tecavüzden korkuyorlardı. Tehlikede olan kocasız genç kadınlar ve kızlar gübre yığınlarının içine saklanacaklardı.

Sara, Ferman bebek ve küçük kızların saklanacakları gübre yığınlarını hazırlamıştı. Gülo Bibi de büyük tandıra girip saklanacaktı.

Korkudan, köyde kimsenin ağzını bıçak açmadığı saatlerde, Krikor, Meryem ve Bedros Nine, Karakaya eteklerinde belirttiler. Onları ilk fark eden Sıddık olmuştu. Sıddık, önce durumun açıklığı kavuşmasını bekledi. Atlar köye girince koştu, Krikor'un atının başını tutarak sordu:

"Usta haberler nasıldır?"

Atından inen Krikor cevap verdi:

"Çeteyi geri gönderdik. Arakel, ben, Meryem, köyü Urusların yıkıp gittiğini söyledik. Bizim de köyü terk ettiğimize onları inandırdık. Dün öğleüzeri Tercan'a doğru yola çıktılar."

Sıddık ellerini havaya açarak, "Şükürler olsun Allah'a. Krikor Usta, bu kadar canı ölümden kurtardınız" diyerek Krikor'un boynuna sarıldı.

Evlerdeki korkular dinmişti. Sara çocukların hepsine sarıldı. Sevinç gözyaşları dökmeye başladı, Meryem'e "Meryem bacı evinize gitmeyin bizde akşamlayın" dedi.

Alevler içinde yanan tandırın çevresinde Gülo Bibi, Nazife ve çocuklar oturmuşlardı. Bedros Nine, Beran Ağa'nın yattığı odaya gitti. Arkasından Krikor da Ağa'nın odasına girdi. Eşref'e, "Durumunda değişen bir şey var mı?" diye sordu.

Eşref, "Beran Ağamın durumu hep aynıdır. Üç gündür bir şey yemiyor" dedi.

Krikor, Ağa'nın odasından çıktı. Tandırın çevresinde kendine bir yer buldu. Bedros Nine ve Eşref Ağa'nın odasında kalmıştı.

Gülo Bibi, Krikor'un handa yaşadıklarını bir bir dinledikten sonra aniden ayağa kalktı. Başının örtüsünü Krikor'un önüne serdi.

Krikor şaşkınlık içindeydi:

"Bibi. Beni utandırma. Bu kadar yıl bu köyde bir defa dahi birimizi incitmedik. Size gelecek bir kötülüğün karşısında durmayıp da ne yapacaktım ki?"

Gülo Bibi:

"Sizlere bu kadar canın borcu var. Helal edin!"

"Bin kere Helal olsun Bibi."

Sara, yemek hazırlarken ellerini havaya kaldırdı hayır duaları etti:

"Çok şükür Allahım. Bana çocuklarımdan öldürülmesini göstermedin. Şükürler olsun."

Çoban Sıddık, Sara'ya, "Gelin bacı, Ağamızın durumu iyi değildir. Bende Eşref'le birlikte Ağamın yanında kalacağım" dedi.

Sara:

"Ben de sana bunu söyleyecektim Sıddık. Çok iyi olur."

Birlikte yemek yediler. Günlerdir çete baskını korkusuyla uyuy-

mamışlardı. Bedros Nine, Beran Ağa'nın yatağının bitişiğine oturmuş, kalkmıyordu. Krikor ise ablasının Ağa'ya olan gizli sevdasını biliyordu. Gülo Bibi'ye dönerek:

"Bibi, benim anam önce bir oğlan doğurmuş, adını Bedros koymuş ama fazla yaşamamış. Sonra ablam doğmuş, ablamın adını da Bedros koymuşlar. O zamanlar evde herkes ona Bedriye derdi. Ablam gençliğinde Beran Ağa'ya sevdalanmış. Ağa, Huri Ana'yla evlenince kahrından, susup hiç kimseyle konuşmadı. Yıllarca kendi kabuğuna çekildi."

Gülo Bibi:

"Sevda yaman şeydir. Ağa'yı bir ömür sevmiş ama kimseye söylememiş. Ne diyelim dünya hali bu işte!"

Sara söze karıştı:

"Krikor gardaş biz sizden hiç incinmedik. Bu köyün çeşmesini, değirmenlerini dedelerinizin yaptığını bilmeyen yoktur. Her taş, kendi zamanını söyler. Şimdi niye bu ayrım olsun ki?"

Krikor:

"Bu zulümden kazanan birileri var. Ama kim? Buna bir türlü aklım ermiyor. Türkü, Kürtü Ermenisi canından oldu. Oluk oluk kanlar aktı. Bakalım sonumuz ne olacak..."

Krikor, Meryem, Bedros Nine evlerine gittiler. O gece yorgun olan herkes rahat bir uyku uyuyacaktı...

Beran Ağa'nın durumu birkaç gündür ağırlaşmıştı. Ağa'yı ziyaret eden Tekman'dan Abdülmelik gelmişti. Gülo Bibi'nin kardeşi olan Abdülmelik, Ağa'nın amcasının oğluydu.

Eşref, Sıddık, Abdülmelik üçü de sırayla uyuyarak Ağa'yı belediler.

Gecedен yağın kar dinmişti. Dışarıda çivit rengi bir beyazlık vardı. Çocuklar ile Sara uyuyorlardı. Gülo Bibi sabah namazını kılıyordu. Evde birden Eşref'in sesi yankılandı:

"Koşun, koşun! Ağamız, Allahın rahmetine kavuştu!.. Bütün gece Aras Ağamın adını sayıkladı... Oyy Ağam Oyy!"

Uykudan kalkan Sara, Gülo Bibi'ye sarılarak ağlamaya başladı: "Asıl şimdi biz öksüz kaldık Bibi..."

Nalbant Krikor ile Meryem koşarak geldiler. Bedros Nine sandığını açtı. Yıllar önce dokuduğu nakışlı kilimi koltuğuna alarak acılar içinde kapıdan girdi. Ömür boyu sevdalı olduğu Beran'ın üzerindeki örtüyü kaldırdı. Başını titreyen avuçlarının arasına aldı. Dili yine çözülmüştü:

"Uyu Beran yiğit uyu" derken gözlerinden yaşlar boşandı. Nakışlı kilimiyle boydan boya Ağa'nın ölüsünün üstünü örttü. Hüngür hüngür ağlıyordu Bedros Nine.

Aslında Ağa, kendi ölümüyle, iki civan oğlunun şehit olmasıyla, köyün evlerinin çoğunda yankılanan şehit acılarıyla tanışmıştı.

Aylar boyu hastalıkların kırdığı, çocukların, genç kızların, gelinlerin ölüm acılarıyla tanışmıştı. Bu acılar yüreğinde yanarken "yaşamaktan utaniyorum" demişti...

Oğlu Aras'ın adı, iki dudağının arasında donmuş kalmış, yüreği susmuştu...

Gerçek, nasıl da cırlılıplaktı. Güneşi az, umudu çok, karlı dağların arkasında saklı kalmış, küçücük yurt parçası Başköy viran olmuştu. Ağır bedeller ödemişlerdi doğaya, hayata ve payitahta...

Bir zamanlar koyun sürülerine çoban yetiştiremeyen Beran Ağa'nın cenazesine dört kişi omuz vermişti.. Misafir Abdülmelik, Sıddık, Krikor ve Eşref. Mal varlığının, heybetinin aksine, kimsele-re el öptürmeyen Beran Ağa artık yoktu Başköy'de.

Bedros Nine, sabah çok erken uyandı. Sandığında yıllar boyu saklı, renkli başörtülerini teker teker çıkardı. Onları gençliğinde kervancılardan satın almıştı. Kilerde Krikor'un ahşap sopalarından bir deste aldı. Kimse duymadan sessizce evden çıktı. Sabah ayazına aldırılmıyordu. Bir gün önce toprağa verilen Beran Ağa'nın mezarına gitti. Sopaları mezarın dört bir yanına derince sapladı, toprağa gömdü. Başörtülerini tek tek sopaların ucuna bağladı. Sopaların ucundaki örtüler uçuyordu. Dilinde ağıtlarla mezarın

evresine iri iri taşlar dizdi. Elleri amurluydu. Bir taşın üzerine oturdu. Toprak altındaki Beran'a ilk defa içinde birikilenleri anlattı. Ağladı, ağıtlar yaktı:

"Buz olup dondum Beran
Seni hep sevdim Beran
Dağ, taş olup sustum Beran..."

Bedros Nine'yi her yerde arayan Krikor ile Eşref, onu mezarlıkta buldular. Bedros, mezar toprağına saplanmış gibiydi. Onu güçlükle topraktan koparıp kaldırdılar. Eve götürdüler.

Evde ocukların sesinden başka ses yoktu. Gülo Bibi, Nazife ve Sara üzgün, endişeli, suskun olarak oturuyorlardı. Ferman bebek uykusunda gülüyordu... Sara, bebeğın yüzüne uzun uzun baktıktan sonra gözyaşlarını sildi. Sevgiyi, acıyı, boyun eğmeyi yüreğinde binbir yeminle harmanlamıştı Sara. Ferman'ın ve kızların yüzünü güldürmek için içinden defalarca yemin ediyordu.

O ara Meryem telaşla odaya girdi:

"Gelin hanım, Bedros ablayı Krikor, Ağa'nın mezarının başında bulmuş."

Gülo Bibi, Meryem'e sordu:

"Ne yapıyormuş orada?"

"Mezarı süslemiş. evresine taşlar dizmiş."

"Yazıktır Meryem bacı. Bedros'un kalbini kırmayın!"

Abdülmelik, Siddık, Eşref dışarıda erkeklere ait misafir odasında oturuyorlardı.

Abdülmelik, Eşref'e:

"Gardaş, Gülo abla ile Sara'yı bir zahmet buraya çağırverin."

Siddık çıktı dışarı.

Sara, başörtüsüyle ağzını burnunu örttü. Gülo Bibi'yle birlikte misafir odasına geçtiler.

Abdülmelik:

"Sara bacı, akşam Gülo bacımla konuştuk. Buralar viran olmuş. Ne sen bu kadar çocukla tek başına buralarda yaşayabilirsin ne bacım ne de gelini. Ağam sağ iken, gölgesi hepimize yetiyordu. Bu böyle gitmez. Ben Tekman'a gelmenizi isterim. Canımız, kanımızdan olan sizleri orada kollarız, sahip çıkarız. Şükür, malınız davarınız var, oraya götürelim, size bir ev alalım. Eşref gene mala, davara baksın. Bizim de gözümüz üstünüzde olur. Başka çare var mıdır? Ne dersin Sara bacı?"

Sara başını eğdi, alçak sesle:

"Kolay değil ama başka da çaremiz yoktur."

Abdülmelik Tekman'a döndü. Sara, Gülo Bibi'yle geceler boyu Tekman meselesini konuştu. Kararlaştırdılar. Meryem ile Krikor'a iki inek, yirmi koyun bırakacaklardı, bir de at. Malı, davarı önden Eşref ile Krikor Tekman'a götürecek, Krikor köye geri dönecekti. Daha sonra Eşref, Abdülmelik'in yardımıyla mala, davara yer bulduktan sonra Başköy'e geri gelip, kadınları, çocukları Tekman'a götürecekti.

Abdülmelik'in yardımıyla Ev bulunmuş, mal ve davarlar yerleştirilmişti. Eşref geri gelmişti. Yolculuk hazırlığı başladı. Toplandılar. Köydeki kadınlarla vedalaştılar. Yorganlarını, giysilerini atlara yüklediler. Yola çıkmadan önce topluca mezarlığa gittiler. Sara, çocuklara belli etmeden ağlıyordu. Aslında içinden gençliğine ağlıyordu. Eşref, Ferman bebeğin ahşap beşiğinin yüklü olduğu atın başını tutmuştu. Yaşlı Gülo Bibi de eşyaların yüklendiği başka bir ata binmişti. Bedros'a Meryem'e sarılıp ağlaştılar. Evlerini de Krikor, Meryem ve Bedros'a bıraktılar. Helallik istediler. Hepsi ağlıyordu.

Bedros Nine:

"Ben tezgâhlarımı Beran'ın odasına taşıyacağım. Ömrüm onun yaşadığı, son nefesini verdiği odada bitecek."

Herkes sustu. En son Krikor'a veda edip Tekman yoluna koyuldular. Atların arkasında, Sara beş kızıyla önüne açılan, yeni bir hayatın yolunda yürüyordu... Mor ufuklu dağlardan bir çobanın dertli türküsü etrafa yankılanıyordu:

"Ervahı ezelden, Levh-i kalem-den
Şu benim bahtımı kara yazmışlar."

Türkü fena dokunmuş, tuz basılmıştı sanki yarasına. Döndü arkasına baktı. Yıllar yılı Başköy'ü zulmü altına alan Karakaya, gerilerde kalmıştı. Çobanın yanık türküsünü yüreğine yazarak yürüdü gitti, Sara çocuklarıyla.

